
LA REPRESSIÓ A MALLORCA DURANT LA GUERRA CIVIL

Estat actual de les publicacions

16 DE SEPTIEMBRE DE 2014

PAULA LIZARBE LAINEZ

TFG. Universitat de Barcelona. Dept Hist. Contemp

Tutora: Queralt Solé

Curs 2013-2014

ÍNDEX

1- Introducció i metodologia	p. 2-3
2- Petit tast de la historiografia de la Guerra civil	p. 4-8
3- Historia de la Guerra Civil i la repressió a Mallorca	p. 8-21
4-La Dona com a subjecte d'estudi	p. 22-35
4.1 La dona durant la repressió a l'illa de Mallorca	p.22-29
4.2 La repressió penitenciària femenina	p. 29-35
5-Conclusions	p. 36
6-Bibliografia	p. 37-39

1-Introducció i metodologia

La guerra civil ha estat un dels conflictes més coneguts i sagnants que assolí l'Estat Espanyol durant els anys 1936-1939. Els poders més conservadors i dretans que s'havien vist desplaçats amb l'arribada de la segona república, volgueren imposar-se per la força i crear un nou estat de les coses que els fos favorable. Amb el fracàs del cop d'estat per enderrocar la república de determinats generals africanistes, començava la lluita entre les diferents postures ideològiques, entre la legalitat i la il·legalitat.

En aquells indrets on el cop d'estat triomfà es portà a terme una gran repressió contra aquelles persones considerades "enemigues" del nou poder establert. Imposant una gran xarxa repressiva que pretenia acabar amb tota possible resistència. A causa de la xarxa repressiva imposada, es pretenia basar aquest treball en la repressió exercida sobre la dona en l'illa de Mallorca. Indret on els rebels s'instauraren amb facilitat i on començaren etapes d'onades repressives que portaren mort, empresonaments i vexacions de tot tipus. A causa de la falta d'estudis que tingueren com a nucli principal la repressió cap al subjecte femení en aquest territori es va veure la necessitat d'ampliar la base cap a aquelles obres que tracten d'analitzar la repressió exercida a l'illa en un sentit més ampli.

Així doncs finalment aquest treball consisteix en analitzar les obres d'aquells autors que analitzen la repressió que sofrí aquella població no afí al nou règim instaurat a l'illa per part dels soslleuats. Com aquests van instaurar el terror a través dels seus tentacles repressius, provocant la total desaparició del poc moviment obrer i d'esquerres que estava creixent poc a poc al territori. Com arribà a afectar a persones amb una nul·la politització, qui foren els instigadors d'aquesta repressió, en que es fonamentaven i com s'exerciria. Cal dir que la repressió pot ser analitzada de formes i visions diverses ja que afecta una multiplicitat d'àmbits. És per aquest motiu que es tendeix en el treball a analitzar o recórrer als estudis que tracten una repressió més física, cap a la persones. Sense oblidar que es donà una repressió cultural de gran escala que podria donar pas a un altre treball completament diferent.

L'estudi està dividit en tres blocs: en primer lloc el titulat *Petit tast de la historiografia de la Guerra Civil* basat fonamentalment en dos articles el de Julian Chaves *Historiografía de la Guerra Civil a inicios del nuevo milenio* i el de Juan. A Blanco *La historiografía de la Guerra Civil Española*. Com el seus títols indiquen tracten les diferents etapes per les quals han anat passant les obres que estudien la Guerra Civil. Com es passa d'una història de caire més militar i propagandística a la Història social i cultural. Malgrat pot parèixer que no tingui cabuda, ja que el treball es vol central en el territori mallorquí, es creu interessant que quedin marcades les línies

evolutives per les quals ha anat passant la historiografia d'aquest conflicte ja que les obres que tracten la repressió a l'illa de Mallorca seguiran gairebé el mateix procés.

El segon bloc *Història de la Guerra Civil i la repressió a Mallorca* ha estat analitzat amb més minuciositat i han estat analitzades aquelles obres que tracten la repressió a l'illa de Mallorca. Com podrà observar-se tenen un gran pes les obres de dos historiadors de gran renom a l'illa. Josep Massot i Muntaner i David Ginard Ferón. Com s'indica anteriorment d'aquests autors han estat consultats els estudis que tracten majoritàriament la repressió en un sentit físic. Emperò també han estat citades algunes de les obres en les quals Massot fa un estudi de la repressió cultural o anticatalanista que es va viure a l'illa. Es veurà que de la mateixa manera que aquelles obres de caire general que tracten el conflicte, en els darrers anys es tendeix a utilitzar amb major freqüència la història oral i fer uns estudis més territorials. Dins de la mateixa Mallorca es van fent estudis de caire més local, és per això que també han estat analitzades dues de les obres de la col·lecció *La Guerra Civil a Mallorca. Poble a poble*. Veient com d'aquesta manera es fa més fàcil saber la realitat de les dades i la situació repressiva de cada indret de l'illa.

El darrer apartat *La dona com a subjecte d'estudi* ha estat dividit en dos subapartats. El primer *Inicis de la història de la dona. La dona durant la repressió femenina a l'illa de Mallorca*. Intenta primerament fer una petita aproximació a l'evolució de la història del gènere. Citant a algunes de les màximes representants en aquest àmbit com Mary Nash i la seva obra *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Es creu necessària aquestes mencions per exposar la necessitat de seguir treballant en aquestes línies d'estudi. Analitzant pel cas de Mallorca aquells estudis que pretenen exposar com es va portar a terme la repressió cap a la dona en el conflicte. Trobant com a màxim representant al ja citat David Ginard podríem dir que l'únic historiador que té estudis centrats en aquest aspectes. A més recorrent a aquelles obres de periodistes com Margalida Capellà o Antoni Tugores que han publicats recopilacions de testimonis orals femenins en el període estudiat.

El següent i darrer subapartat *La repressió penitenciària femenina a Mallorca* tracta, com indica el títol, el món de la presó de la dona a Mallorca. Bassat en l'únic estudi de David Ginard sobre la presó de dones de Can sales que es convertí en una de les cinc presons estatals. Murs que tingueren al seu interior dones de gran renom polític com Matilde Landa o Aurora Picornell i histories de moltes altres que mai estigueren vinculades en política. Així doncs amb l'ajuda a la consulta d'altres obres que tracten el món penitenciari femení con les de Ricard Vinyes, s'intenta arribar a un dels àmbits més invisibilitzats i poc estudiats de l'illa i de la història de la dona en general.

2-Petit tast de La Historiografia de la Guerra Civil:

La Guerra civil va ser el conflicte bèl·lic que assolí l'estat Espanyol en els anys 1936-1939. Va ser fruit del fracàs del cop d'estat de determinats generals africanistes de l'exèrcit com Mola, Sanjurjo o el posteriorment dictador Francisco Franco. L'insurrecció havia d'iniciar-se el 18 de Juliol del 1936 al nord d'Àfrica i expandir-se a la península els dies posteriors. A pesar de l'èxit de la insurrecció al Marroc, i posteriorment a part del territori peninsular com Salamanca, Burgos o l'illa de Mallorca, el cop no triomfà a les ciutats més importants com Barcelona, Madrid o Bilbao que mostraren una gran resistència obrera i sindical. S'obria així un període de guerra entre dos bàndols ideològicament oposats, que portaria mort i misèria per una gran part de la població i amb la final victòria del bàndol rebel¹ la implantació d'un règim dictatorial que durà més de quaranta anys.

L'historiador Paul Preston exposa que durant aquest període “cerca de 200.000 hombres y mujeres fueron asesinados lejos del frente, ejecutados extrajudicialmente o tras precarios procesos legales.”² La repressió a la rera guarda va cobrar-se moltes vides tant de la classe política, sindicalistes, gent del moviment obrer, com de persones que mai havien tingut postulacions d'aquest caire. Sent conscients de que es va acabar amb la vida de persones que pertanyien als dos bàndols, altre vegada en paraules de l'historiador anglès cal dir que “las investigaciones llevas a cabo permiten afirmar que, en términos generales, la represión de los rebeldes fue aproximadamente tres veces superior a la de la zona republicana.”³

No és d'estranyar que aquest conflicte hagi estat objecte de nombrosos estudis, fins al punt de convertir-se en l'esdeveniment de la història contemporània d'Espanya⁴ amb un major nombre de publicacions. Això no vol dir, ni molt menys, que dins la multitud de publicacions estigui tot dit. L'historiador Julio Arostegui deia que “la mayor parte de lo dicho carece del fundamento esencial de lo que en ciencias sociales puede considerarse aceptable”⁵. Altres estudiosos del tema arriben a afirmar que “Toda la historia contemporánea de España está “marcada” por la Guerra Civil, y

---

¹ A partir d'ara la referència *rebel* serà utilitzada per identificar el bàndol nacionalcatolicista.

² PRESTON, Paul. *El holocausto Español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y Después*. Debate. Barcelona 2011. p 17.

³ PRESTON, Paul. *Íbid.* p 23

⁴ És farà referència amb aquest terme a tots els conglomerats de nacionalitats i sensibilitats que es troben dins la península (exceptuant Portugal) i els arxipèlags.

⁵ Extret de CHAVES P. Julian “La Historiografía reciente sobre la Guerra Civil a umbrales del nuevo milenio”. *Anales de Historia Contemporánea*, 16. 2000. p. 410

semejante herida seguirá haciéndose notar no sólo en estudios de ámbito más especializado, sino en otros de tipo cultural y artístico”⁶.

Així doncs les primeres obres que tractaren la Guerra Civil provenen de persones que la visqueren de primera mà, abundant l'autobiografia, les memòries i les obres escrites des de l'exili. Com es pot suposar, al tractar-se d'un conflicte tan dur, podem dir que aquestes publicacions es trobaven baix la norma de la instrumentalització ideològica. Per als defensors del règim de Franco es tractava tant de salvar responsabilitats per l'inici del conflicte, vinculant el seu origen a una conspiració comunista, com d'ocultar situacions i comportaments, tergiversant el sentit del desenvolupament històric. Més que obres d'història moltes vegades van ser pamflets de tipus apològic que conformen una ampla literatura de la justificació “El mito de la cruzada de Franco”⁷. Durant els llargs anys de la dictadura es va presenciar una interpretació de la història de la Guerra Civil manipulada, “dominada por el insurreccionalismo triunfalista que basaba su legitimidad en la victoria armada”⁸. Segons Paul Preston, aquesta tendència és causada per la voluntat “de ocultar los orígenes de clase del conflicto y borrar los logros revolucionarios de la clase obrera entre 1936-1939”⁹.

Malgrat que a l'interior de la península aquesta fos la tònica de les publicacions “històriques”, no podem deixar de banda aquelles que foren formulades des del bàndol republicà. Aquestes publicacions hagueren de fer-se des de l'exili. Així doncs el punt de discussió i anàlisi serà la contribució a l'esforç bèl·lic i la responsabilitat a la derrota. Com podem suposar aquest darrer tema creà molta polèmica i “las mutuas inculpaciones e incluso la violencia que se había dado durante la guerra reaparecen en estos primeros análisis que hacen los vencidos”¹⁰.

Cap a finals dels anys seixanta hi ha autors que consideren que va minvant la pressió del control ideològic i al mateix temps entrant nous aires a les universitat d'arreu del territori. Aquests dos fets, juntament amb la influència de la historiografia estrangera, propicien l'inici de nous estudis sobre la Guerra Civil, la Segona República o el moviment obrer. De totes formes encara tenen un gran pes dins la historiografia els historiadors franquistes com Ricardo de la Cierva ¹¹. Cal esmentar que durant aquesta època els historiadors estrangers van incloure al seu àmbit d'estudi

---

⁶ REIG, Alberto. *La cruzada de 1936. Mito y Memoria*, Alianza Editorial, Madrid 2006. Pg 11-12. Extret de BLANCO.R, J. Andres “La Historiografía de la Guerra Civil Española”. *Hispania Nova* nº7 2007.

⁷ CHAVES. P, Julian. 2000 p.410

⁸ CHAVES. P, Julian 2000 p.411

⁹ PRESTON, Paul. “La historiografía de la Guerra Civil española: de Franco a la democracia” a Granja, J.L de Miralles, R & Reig A. (eds) *Tuñon de Lara y la historiografía española*. Siglo XXI Madrid 1999. p.164

¹⁰ CHAVES.P Julian 2000 p.412

¹¹ De la Cierva R. *Historia de la Guerra Civil Española*. San Martín. 1969. Aquesta obra no ha estat consultada emperò l'autor ha sorgit arreu de la bibliografia consultada com autor de tendència franquista.

el conflicte bèl·lic agafant molta força la historiografia anglosaxona. Aquests tenien accés a les publicacions i vivències dels exiliats, la premsa de guerra i postguerra. Aquests hispanistes anglosaxons diu J.A Blanco Rodríguez van donar la primera explicació raonable i objectiva “argumentada y basada en un verdadero estudio de las fuentes históricas disponibles y de una argumentación ajena a intereses precisos de bandos”¹².

Amb la progressiva implantació de la teòrica democràcia durant la transició s'assisteix a un ressorgir bibliogràfic important. Apareixen nous treballs que s'encarregaran de fer una renovació de l'anàlisi global existent i transformar-lo en quelcom més científic. Els estudis podrien començar a sustentar-se en aquella informació, casi mai complerta, dipositada a organismes com els Ministeris de Justícia i l'exèrcit, Govern Civils, Militars, Centres penitenciaris és a dir tenir disposició d'informació fins aleshores vetada. En tot cas, com afirmen alguns estudiosos del tema, moltes vegades aquesta documentació ha estat en mans d'inexperts en arxivística i ha provocat la seva mala conservació travant les investigacions. Els temes majoritàriament tractats foren la història militar del conflicte, l'economia i la política. Sorgiren nous i revisats treballs sobre el moviment obrer i les organitzacions sindicals¹³.

Superada la transició, durant els anys 80¹⁴, és quan es troben un major nombre de publicacions sobre el període citat. Els temes analitzats durant aquests anys van seguir l'esquema dels anys anteriors, la història política i militar, encara que van aparèixer temes fins al moment no tractats com la cultura o la repressió. “El tema de la represión en la zona del bando nacional pudo ser tratado, igual que otras temáticas, con una renovada visión i documentos de estudio que enriquecieron de forma notable el conocimiento de la guerra”.¹⁵ Al llarg del cinquantè aniversari foren publicats llibres com el del ja citat historiador Paul Preston *Revolución y Guerra en España* o del conegut Pierre Villar *La Guerra Civil Española*.

Al final d'aquesta etapa i l'arribada dels anys noranta es va donar una tendència revisionista sobre el conflicte, la cerca de noves perspectives espacials complementaren i enriquiren les obres de caràcter general. Les monografies provincials i regionals passaren a ser protagonistes. D'aquesta manera es completava, segons alguns autors, una de les carències existents dins el panorama historiogràfic de la guerra civil. “Después de un periodo importante de obras generales de la

---

¹² BLANCO, R. J. Andres 2007 p 9

¹³ Podem destacar en el cas de Catalunya els estudis sobre els partits polítics i organitzacions de gran qualitat com les obres de VICENS I VIVES, Jaume *El moviment obrerista català (1901-1939)*. Recerques. Barcelona 1978. BONAMUSA, F *Andreu nin i el moviment comunista a España 1930-1937*. Anagrama. Barcelona 1977.

¹⁴ No s'especifica quin any va acabar ja que encara avui existeix una disparitat d'opinions respecte al tema.

¹⁵ CHAVES, P. Julian 2000 p 415

Guerra Civil, se impone en las nuevas investigaciones un horizonte más específico dentro de la territorialidad.”¹⁶

Es feia imprescindible l'accés als arxius regionals, provincials i municipals. S'anava albirant una major predisposició de les persones que van viure aquells moments a compartir les seves vivències. Malgrat el localisme que mostren aquests estudis, i el biaix ideològic i reivindicatiu que autors han donat al seu contingut, suposen un important revulsiu en les investigacions. Aquesta renovació interpretativa i documental va constituir una experiència amb resultats satisfactoris, fent augmentar de forma més concreta i precisa el coneixement dels fets que es van portar a terme durant el conflicte en determinades zones. Aquells fets que les obres de caràcter general no podien analitzar.

El tema de la repressió va convertir-se en un dels temes predilectes. Un àmbit d'estudi del qual pràcticament no es sabia res ja que no havia estat investigat amb un anàlisi històric. Ramon Salas Larrazábal ¹⁷ va ser un dels primers en presentar un estudi comparatiu sobre les víctimes ocasionades per la repressió dels dos bàndols. Les xifres presentades van ser ràpidament contraposades i gairebé sempre la realitat dels estudis exposaven el doble de víctimes que el militar i historiador va presentar. Les investigacions locals van ajudar a tractar el tema repressiu molt difícil de quantificar i amb una mirada d'aproximació difícil d'aconseguir en les obres de caràcter més general.

Un aspecte que també va provocar renovació en els estudis fou la major utilització dels testimonis orals que es feien indispensables per conèixer els aspectes de la repressió del bàndol sosllevat. “La historia oral ha ganado carta en el campo de la historia contemporánea, convirtiéndose en un recurso importante.”¹⁸. No obstant això, és precís incidir en que l' utilització d'aquesta font no està exempta de crítiques i de la necessitat qüestionament per part de l'investigador i la contrastació d'aquesta font amb altres documents. S'ha de tenir present sempre la subjectivitat del testimoni.

Com s'ha dit a l llarg dels anys 90 i inicis del nou segle les investigacions de caire local van seguir ocupant un dels llocs preferents en els estudis de la guerra. De la mateixa manera que es van seguir donant estudis sobre les organitzacions polítiques. Altre àmbit d'estudi que va agafant força és el denominat com a Història social. El qual centra la seva atenció en la vida quotidiana i

---

¹⁶ CHAVES, P. Julian 2000 p 417

¹⁷ LARRAZABAL, S. Ramón *Perdidas de la Guerra*. Planeta. Barcelona 1977. Obra no consultada però citada per diversos autors, indicant la poca fiabilitat de les dades.

¹⁸ CHAVES, P. Julian 2000 p 425

nou teixit social que és va anar imposant arrel de la guerra. Emperò alguns autors consideren que encara no es troba prou treballat. En aquest darrers anys és pot afirmar que les visions interpretatives del conflicte han tornar a reflexar-se amb la polèmica reviscuda de visió neofranquista del període com les publicacions de Pio Moa¹⁹. Obres que seran contrastades amb facilitat i major rigor historiogràfic d'estudis com els de Paul Preston *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después* publicat al 2011.

La Guerra Civil no és un tema historiogràfic que deixi d'interessar a multitud d'historiadors i historiadores. Queden aspectes fonamentals per estudiar amb major profunditat i rigor acadèmic, a més de la necessària profundització en el coneixement de la societat que la va sofrir. És un tema “vivo a los setenta años de su inicio, dando lugar a manifestaciones y planteamientos morales y culturales diversos y enfrentados con notable presencia pública e implicaciones políticas.”²⁰. Per acabar aquest apartat només dir que “és necessari conèixer, reflexionar, desenvolupar un treball tan afí a l'ofici de l'historiador com de l'hermenèutica, per comprendre els orígens, desenvolupament i conseqüències de la guerra. Y sols des del coneixement, que no l'oblit, es podrà establir amb claredat i per a que un fet d'aquestes característiques no torni a repetir-se”.

3-Història de la Guerra Civil i la repressió a Mallorca:

En aquest punt del treball ha volgut fer-se referència al recorregut que ha sofert la historiografia que tracta el tema de la Guerra Civil a l'illa de Mallorca. Les obres dels anys més llunyans no han estat analitzades per falta d'espai i la necessitat de centrar-se en les obres més recents, emperò seran citades algunes d'elles. Tindran més pes les obres de dos historiadors de renom a l'illa, els quals han tractat àmpliament el tema, Josep Massot i Muntaner i David Ginard Ferón. Sobretot ha volgut donar-se pes a aquelles obres, o apartats, que tracten el tema repressiu. Bartomeu Garí diu que “a totes les guerres es produeixen episodis sagnants. Una vegada s'acaben queda el pitjor, la repressió dels “vencedors” sobre els “vençuts”²¹. Ha de tenir-se present que l'aparell repressiu pot afectar a àmbits molt diferents i per això el seu estudi és complicat, variat i summament ampli. “La repressió, durant i posteriorment al conflicte bèl·lic és un fenomen molt complex, que inclogué un amplí ventall d'actuacions que abasten els àmbits polítics, socials, econòmics, laborals i culturals”²².

---

¹⁹ BLANCO, R. J. Andres 2007. Indica que aquest autor ha publicat durant aquests darrera anys obres com *Los mitos de la Guerra Civil*, *Las esferas de los libros Madrid* o *Los crímenes de la guerra civil y otras polémicas*. *Las esferas de los libros*. 2004.

²⁰ BLANCO, R. J. Andres 2007. P 32

²¹ GARÍ, Bartomeu. *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil. Memòria d'una Coarció planificada*. Departament de ciències històriques i Teoria de les Arts. Universitat de les Illes Balears. 2009. p 6

²² GINARD, F. David “La repressió a les Illes Balears un anàlisi comparativa”. *La guerra civil als països*

A l'illa de Mallorca el cop triomfà sense cap dificultat el 19 de Juliol, el General Goded fou el màxim dirigent de l'alçament i el mateix dia partia cap a Barcelona convençut de que a l'illa estava tot fet. Alguns autors com Josep Massot afirmen que la població mallorquina al 1936 no tenia gaire inquietuds polítiques i que, malgrat el conjunt a les eleccions aportés posicions dretanes, admetia de grat la República. Els qui desitjaven un canvi de règim eren una petita minora, que actuava d'acord amb consignes rebudes de la península. Fonamentalment els conjurats formaven part de l'estament militar i ràpidament subjectes civils de la falange s'armaren per donar el seu suport. El que sembla més curiós és el fet de que un territori que pràcticament no s'oposés rebés una repressió tant violenta.

Segons l'historiador David Ginard²³ el conflicte bèl·lic és un dels períodes històrics més ben estudiats a l'arxipèlag, el qual ha donat pas a un gran nombre d'investigacions realitzades per autors de tendències diverses i metodologia molt variada. L'evolució de la historiografia a Mallorca segueix les tendències de les publicacions a nivell estatal esmentades al punt anterior. Per això, no ens es d'estranyar, que la primera etapa de les publicacions sigui atribuïda a aquelles obres que donaren informació de primera mà. És remarcant per la majoria dels autors que les Balears constitueixen un bon microcosmos per analitzar el desenvolupament de la Guerra Civil en el conjunt d'Espanya²⁴.

Una de les obres més destacades, anomenada i utilitzada en la major part dels estudis consultats, és la del Francès Georges Bernanos *Les grands Cimetières sous la lune*²⁵. Obra d'un interès realment peculiar ja que l'autor va donar en un principi suport al cop d'estat militar, el seu perfil d'home de dretes, catòlic i monàrquic que es seduït en un primer moment pel franquisme i que ràpidament assabentat de la violència portada a terme pels nacionals la plasmarà a la seva obra. Al llibre de l'historiador Josep Massot i Muntaner *Guerra civil i repressió a Mallorca*²⁶ ens dona unes pinzellades d'aquesta obra que ha estat estudiada de manera més meticulosa per l'autor²⁷. Destaca de la mateixa manera que ho fa Ginard les inicials idees conservadores de l'autor. Massot és més crític amb aquesta obra i sovint indica que "malgrat les seves exageracions i els seus errors, l'obra donava fe d'una repressió autèntica i ferotge damunt de l'illa"²⁸. Bernanos arriba a apuntar

---

Catalans, Cord per Pelai Pagès Blanch. PUV. València 2007 p 259

²³GINARD, F. David "Historiografia i construcció de la memòria col·lectiva. El cas de la guerra civil a les Illes Balears. *Journal of catalan studies*. 2010.p 296

²⁴GINARD, F. D 2007 p 258

²⁵BERNANOS. G. *Les grands cimetières sous la lune*. Point. 1938 Paris.

²⁶ MASSOT I MUNTANER. J. *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1997.

²⁷MASOT I MUNTANER. J. *Georges Bernanos i la Guerra Civil*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1989

²⁸MASSOT I MUNTANER. J. *El primer franquisme a Mallorca: Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1996 p 15

que es donaren uns 3.000 mort a l'illa en mans dels nacionals.

Aquesta és una obra de primer mà que ha donat dades de la duríssima repressió portada a terme a partir del cop d'estat i el recolzament per part de l'església. No podem prendre aquest llibre com una simple novel·la autobiogràfica ni com un llibre d'història objectiu ²⁹. El gran interès recau en l'exactitud de les seves descripcions, doncs l'autor pogué sense problemes recórrer l'illa i veure en primera persona les barbaritats comeses a les carreteres i cementeris. Remarca, d'igual manera que han corroborat posteriorment historiadors especialitzats, que la violència no era simplement d'escamots incontrolats sinó que fou possible gràcies a les llistes creades pel poder militar i civil a Ciutat, amb noms i direccions d'aquelles persones considerades perilloses i no afectes al nou estat de les coses.

Una altre d'aquestes publicacions primerenques sobre la repressió i la Guerra Civil a l'illa de Mallorca fou la del llibertari Manuel Pérez a l'opuscle *Cuatro meses de barbarie. Mallorca bajo el terror fascista* publicada a València al 1937³⁰. Cal mencinoar-la ja que també és utilitzada i citada tant per Ginard com per Massot. La majoria dels autors estan d'acord en el fet de que aquesta obra va estar molt influenciada per la voluntat propagandística i que va cometre exageracions a l'hora de quantificar el nombre d'afusellaments i empresonaments (5.700 a l'illa de Mallorca indicava) emperò ens aproxima al clima de terror instaurat a l'illa i algunes descripcions de l'actuació de falangistes i del Feixista Italià Aldo Rossi personatge molt estudiat per Massot.

Durant la dictadura és sabut que només es donaren publicacions centrades en l'argumentació de la lluita i la victòria del moviment nacionalcatolicista. Atribuint els motius de la lluita a la necessitat de la alliberació davant el comunisme que faria perillar l'estabilitat i la salvació de la pàtria ³¹. A les illes es publicaren obres de caràcter descriptiu que tractaren majoritàriament el fracàs del desembarcament de Bayo a Mallorca³² i les Pitiüses i la conquesta de la molesta Menorca Republicana. També trobarem al capdavant d'aquestes publicacions les que pretenien sustentar que Mallorca havia tingut un gran protagonisme a la guerra a causa de ser una gran base aeronaval. Així doncs, en aquestes primeres publicacions la història militar va tenir un major pes i moltes vegades eren tractades per individus pertanyents al gènere ³³.

---

²⁹GINARD F. 2010 p 300

³⁰PÉREZ, M. *Cuatro meses de barbàrie. Mallorca bajo el terror fascista*. València 1937.

³¹Aquí la paraula pàtria va vinculada o expressada segons la idea de pàtria defensada per bàndol rebel

³²El desembarcament de Bayo era una estratègia de conquesta per la recuperació de les Balears que havien caigut en mans del bàndol sosllevat. Aquest va fracassar, el perquè del fracàs i les seves conseqüències han estat un tema d'interès per un ampli ventall d'historiadors ja que podria ser la projecció d'un conflicte entre el govern central i la generalitat.

³³Sobre aquests temes i de la tendència citada podem trobar a modus d'exemple: CAVALLER, P. J

Entrada la transició, acabada la censura i iniciada la necessitat de la població i estudiosos en la recerca d'una nova perspectiva d'anàlisi sobre els fets de la guerra, floreixen multituds de publicacions. En l'àmbit territorial de l'illa l'aparició de la revista *Randa i lluc* ajudaria a divulgar i fer arribar estudis de caire històric. La manca d'una universitat pròpia, doncs sabem que la universitat va jugar un paper molt important en l'impuls a nous historiadors i investigacions com pot ser el cas de Barcelona, relantitzaven la publicació d'estudis sobre el tema.

Als inicis dels anys 80 els historiadors illencs focalitzaven els seus estudis majoritàriament en el segle XIX³⁴. En aquest context és on apareixen donant un gran impuls a la historiografia de l'illa els estudis de Josep Massot i Muntaner. Aquest inicialment especialitzat en estudis romànics format a la universitat de Barcelona i monjo benedictí, és director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Durant la seva carrera d'investigador va anar especialitzant-se en l'època contemporània als Països Catalans i, en particular, la Guerra Civil. De gran importància va ser la seva síntesi publicada al 1976 sobre *la guerra civil a Mallorca*, que rompia amb el tòpic del suport exclusiu al bàndol nacional dels mallorquins. Així doncs marcava els temes que serien tan analitzats en posterioritat per ell mateix, la repressió de la cultura catalana a l'illa de Mallorca i el paper de l'església catòlica davant la guerra civil. Podem veure que a la majoria de les seves obres, ja que no han estat analitzades totes, sempre té un espai per dirigir-se a l'anticatalanisme imperant en la bàndol rebel, la repressió cultural i la lenta represa de la cultura catalana³⁵.

Durant aquesta dècada la historiografia sobre el tema es va veure ampliada a conseqüència dels nous estudis com les recopilacions orals de Jean Schalekamp al 1981 i els estudis de Rosana Quartararo sobre l'ajuda italiana a les illes fent una utilització pionera de les fonts diplomàtiques italianes³⁶ i l'historiador Mallorquí Miquel Durant. Aquest darrer publicava una sèrie documental de quatre volums al 1982 de gran importància. Segons l'autor "El trabajo no trata en concreto de determinar hasta que punto las hipótesis mantenidas son o no validas. Se trata más bien de poner en manos de los investigadores una considerable serie, desigual en valor documental, sacada de los despachos oficiales de quienes controlaron definitivamente la isla"³⁷. Aquests volums replets de notes, telegrames i fotografies foren extrets de les memòries de Mateo Nebot. D'aquesta

---

Menorca Liberada, Cd Ciudadela, Ciutadella 1941. FERRARI, B. F *Mallorca contra los rojos. Fracaso de los desembarcos marxistas en la isla. (Diario de un combatiente)*. Ed Amengual y Muntaner. Palma 1937.

³⁴GINARD, F. David, 2010 p 305

³⁵MASSOT i M. J. *Església i societat a la Mallorca del segle XX*, Ed Curial, Barcelona 1977. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1978. Entre d'altres.

³⁶SHALEKAMP, J.A *Mallorca any 1936. D'una illa hom no en pot fugir*, Premsa Universitària. 1981 Palma. QUARTERO R. "Política feixista a les Balears" Recerques XII. Extret de GINARD, F. 2010

³⁷DURAN, P. *Miquel 1936 en Mallorca (IV volumenes)*. Palma de Mallorca 1982.

manera posa en mans dels investigadors proves de rigorositat, sobretot en la investigació de la història política i militar. Dona grans detalls en contemplar el protagonisme que volgueren assumir alguns personatges de l'illa. Hi ha una ampla gama de documentació que avui en dia no podem tatxar de desfasada ja que pot ajudar als investigadors, portant un gran nombre d'informació que segurament avui en podria ser difícil de tornar a trobar.

Quedava clara la gran influència que tindria Josep Massot en estudiar l'impacte social i cultural de la guerra a l'illa i no només centrant-se en l'àmbit bèl·lic. A finals d'aquesta dècada és coneguda la voluntat de les classes polítiques, amb el suport d'una gran part de la capa social que alguns crítics anomenen els "fills dels vencedors", de tancar el tema argumentant la necessitat d'una conciliació social. Conciliació que volien fer arribar a través de l'oblit i el silenci. Malgrat aquest panorama és quan apareix l'Associació Memòria de Mallorca³⁸

Al llarg dels anys i seguint la tònica dels moviments historiogràfics arreu del territori, a principis dels anys 90 ha de destacar-se la publicació de *Memòria Civil. Mallorca en guerra*. Recopilació d'estudis publicats per historiadors i periodistes, majoritàriament d'història oral, de gran importància pel seu caràcter municipal. Les línies dels estudis eren clares, la repressió i la violència exercida per militars i civils rebels sobre la població desarmada. És l'època de la publicació de la gran obra de Llorenç Capellà *El diccionari vermell*.³⁹

Cal fer un esment a aquesta obra ja que és una de les fonts documentals més utilitzats pels historiadors quan intenten comptabilitzar i contrastar les morts causades per la repressió dels soslllevats. És un recull documental per a la història que no pretén denunciar sinó informar damunt els fet que, agradi o no, van afectar l'illa al període de 1936-1939. Malgrat dins l'obra no citi d'on prevenen les fonts orals ni els documents escrits que ha utilitzat en la realització d'aquest espai de memòria col·lectiva, doncs així ho creu convenient, és més que obvi que els historiadors i estudiosos la donen per vàlida. Té dins les seves pàgines unes 900 biografies de persones que van perdre la vida a causa de la repressió.

Cal destacar una idea que plasma Capellà en el fet que la majoria dels historiadors atribueixen la repressió sobre l'illa de Mallorca arrel del pànic portat pel desembarcament de Bayo. És a dir que consideren el fet emocional com el factor determinant del terror que s'expandí arreu de l'illa⁴⁰. Al contrari d'això ell argumenta que la repressió obeeix al compliment d'unes ordres acceptades abans del 17 de juliol, ja que les onades repressives portades a terme a l'illa de Mallorca segueixen

---

³⁸ Col·lectiu de ciutadans compromesos amb la recuperació de la memòria històrica de l'illa en relació amb els fets de la Guerra Civil i la repressió franquista. Publica la revista temps de memòria a la vegada que recopila a la seva web diàriament biografies dels assassinats a mans del bàndol rebel.

³⁹ CAPELLÀ, LL. *El Diccionari Vermell*. Moll, Mallorca 1989.

⁴⁰ CAPELLÀ, LL. Ob,cit p 36

el mateix esquema que a altres territoris on triomfà el bàndol rebel. Aquesta idea és també defensada per l'historiador Bartomeu Garí ⁴¹. La repressió no va anar només en direcció de les personalitats polititzades sinó que va anar adreçada a les classes populars. Garí per la seva banda defensa la seva planificació però parla de l'eliminació del moviment obrer no tant com a classe sinó repressió cap aquells elements amb major politització.

Amb l'empenta que arribà d'Europa sobre l'estudi del present es desactivaren les resistències tradicionals d'un sector de la comunitat historiogràfica mallorquina cap a l'estudi d'aquest període. A més acompanyant aquest fet de l'obertura cap a fonts documentals de gran valia i el sorgiment de nous historiadors provinents de la Universitat de les Illes Balears. Durant aquests anys el gran referents Josep Massot obrirà el seu camp d'estudi i serà seguit per aquest nous historiadors. Podem dir que serà la seva època d'esplendor i seguirà tres línies d'estudi, els aspectes militars i diplomàtics de la contesta, la repressió franquista i la posició dels intel·lectuals davant la guerra civil i el primer franquisme.

Amb plena consciència de que sobre l'evolució i les obres de l'historiador mallorquí és podria fer un llarg treball, que no podem realitzar a causa de l'extensió d'aquest, citarem i comentarem dues de les seves obres que han estat consultades. Deixant unes referències com a pinzellades de la llarga obra de Massot que encara avui en dia segueix sent de referència i les seves obres pareix no caduquen. A finals dels vuitanta inicis dels noranta és quan aquest autor comença a publicar una sèrie de monografies basades en aspectes principals del conflicte bèl·lic. Una part d'aquests estudis han estat recopilat a *Guerra civil i repressió a Mallorca* editat per primera vegada al 1997 i reeditat per Hora Nova a l'any 2005 una mostra més del fet de que encara és l'historiador de referència. Aquest llibre doncs, com la majoria de les publicacions de Massot, ha estat centrat en el període de la Guerra Civil a Mallorca, la qual segons indica va tenir “una repercussió transcendental i en mols aspectes negatiu per al futur de l'illa”⁴². A causa de ser un recull d'estudis podem veure com es tracten temes d'història militar i política, com els inicis del cop d'estat o el desembarcament de Bayo. Emperò també té espai en aquest volum anàlisis de la repressió tant social com cultural⁴³.

Massot ens planteja diferents etapes dins la repressió que es va portar a terme a l'illa durant la Guerra Civil, aquest esquema serà seguit per Ginard i trencat per altres historiadors com Bartomeu Garí com comentarem més endavant. En un primer moment recent al cop d'estat, que sortí

---

⁴¹GARÍ, B. 2009

⁴² MASSOT I M. J 1989 p49

⁴³Pel tractament del tema de la repressió cultural es poden consultar diverses obres de l'autor citades anteriorment.

victoriós a l'illa sense gaires dificultats, es donaren empresonaments però no afusellaments ni conflicte armat. El governador civil en aquells moments, Albert Espinosa, no va voler donar armes als dirigents obrers del moment per por a una revolució de classe. Aquest fet ajudà a imposar-se amb major facilitat a l'exèrcit nacionals amb gran ajuda dels sectors civils com la Falange i mesos posteriors ajudats en la lluita armada contra Bayo per l'aviació italiana ⁴⁴. L'etapa de major repressió vindrà en el moment del desembarcament republicà al llevant de l'illa. Aquest fet portà una repressió i successos molt recordats pels illencs com l'assassinat de les cinc infermeres de la creu roja en mans dels rebels. Aquest tema és relatat per l'historiador a casi totes les seves obres i ha inspirat a la creació de petites commemoracions com pot ser l'homenatge del periodista Miquel Alenyà en el seu llibre *Vuit voluntàries de creu roja i un voluntari moren a Manacor l'estiu de 1936*.⁴⁵

A partir d'aquest moment i els mesos posteriors “gran nombre de sospitosos eren afusellats sense contemplacions a les cunetes de les carreteres o a les tàpies dels cementiris, sense cap mena de judici previ i sense cap motiu especial o moltes vegades amb motius inconfessables”⁴⁶. La repressió no es limità a la presó i a la mort dels afectats, arribà d'una manera o d'una altre a tota la societat sobretot a través de la por. Molts sospitosos eren sotmesos i obligats a ingerir oli de ricí, un gran nombre de funcionaris foren depurats o hagueren de manifestar la seva adhesió al nou règim. Totes les entitats considerades subversives foren clausurades i és posà en marxa una gran xarxa de confiscacions de bens i d'imposició de multes a tots els qui havien col·laborat d'alguna manera amb la República. “La dura repressió ocasionà un bon nombre de morts - assassinats sense cap formalitat o executats després del consell de guerra- i provocà un clima de por, d'inseguretat i d'angoixa arreu de l'illa, on tot i tothom esdevenia sospitós i on les autoritats “nacionals” afavoriren la delació⁴⁷.

L'autor nodreix els seus estudis amb fonts primàries i sempre intentant arribar amb la major objectivitat i rigorositat als anàlisis dels fets i de les fonts. Com es pot observar en aquesta obra moltes vegades ha utilitzat l'anàlisi de memòries i vivències per focalitzar des de diverses perspectives la repressió o els esdeveniments a partir del cop d'estat. Per exemple a través de l'estudi d'unes vivències publicades per un català, del qual no es sap el nom, que va romandre a

---

⁴⁴El tema de l'ajuda italiana o el desembarcament de Bayo són tractats per l'autor a obres com: *El desembarcament de Bayo a Mallorca: agost-setembre de 1936*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1987.

⁴⁵ ALENYÀ, M. *Vuit voluntàries de creu roja i un voluntari moren a Manacor l'estiu del 1936*. Leonard Munntaner. Palma 2011

⁴⁶MASSOT i M. J *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Hora nova, Mallorca 2005. p 23

⁴⁷ MASSOT I M. J 2005 p 25

l'illa els primers mesos de l'episodi bèl·lic, l'autor dictaminà que “les primeres víctimes de la repressió, no cal dir-ho, eren els homes d'esquerra socialistes o comunistes, mestres d'escola⁴⁸ i els considerats d'idees avançades”. L'autor té espai tant per la història més militar i política com aquella de caire més cultural.

Els inicis dels anys noranta vindran amb l'aparició de dues col·leccions promogudes per grups editorials de les illes i amb el suport d'algunes institucions, *Quaderns d'Història Contemporània de les Balears i, La guerra civil a Mallorca poble a poble* coordinada per Arnau Company. El llibre d'aquesta darrera col·lecció són recerques que utilitzen com a fonts bàsicament els arxius municipals i les fonts orals. A més aquest fet anirà acompanyat, cosa que nutrirà de forma més que satisfactòria els anàlisis d'aquests estudis, investigacions sobre la repressió que es va portar a terme damunt col·lectius concrets i del moviment obrer. És aquest un dels àmbits on podem destacar les obres de David Ginard ⁴⁹.

A la seva obra *L'esquerra Mallorquina i el franquisme* tractà el tema de la repressió a dos col·lectius concrets de l'illa els socialistes i els comunistes. Autor destacat per la seva recerca històrica a partir de la rigorositat, amb sentit crític i combinant la tradició oral amb la documentació d'arxiu i fonts escrites de diverses tendències. Exposa que el triomf dels militars i civils aixecats contra el govern republicà tingué com efecte immediat l'enfonsament del moviment obrer de l'illa i fortes mesures contra individualitats concretes. Els sindicats i partits polítics de l'esquerra foren, com és sabut, prohibits; els seus locals clausurats i la seva premsa incautada. Com a font base per seguir les passes de les organitzacions socialistes de l'illa utilitza el *Obrero Balear* que es seguí publicant des de Barcelona. Aquest fet fou possible ja que molts dels militants i de les persones que formaven part de l'òrbita socialista de l'illa embarcaren el 18 de juliol cap a les olimpíades que havien de celebrar-se a Barcelona. La majoria dels que quedaren a l'illa foren assassinats i l'autor en deixa constància dins aquest apartat repressiu del moviment. Emperò cal assenyalar que malgrat citar a moltes de les individualitats pertanyents al moviment socialista, no citarà el brutal assassinat de Pilar Sanchez. De nom al moviment de l'illa fou violada repetidament i afusellada per un escamot de falangistes⁵⁰.

Pel que fa a la repressió soferta pels comunistes mallorquins l'autor destaca la sorprenent violència

---

⁴⁸Per aquest tema veure: MIRÓ, S *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Lleonard Muntaner. Palma 1989

⁴⁹D'aquest autor es poden trobar grans obres d'història política del moviment obrer i l'esquerra mallorquina com: *L'esquerra Mallorquina i el Franquisme*, Documenta Balear, Palma 1994. *El moviment obrer de Mallorca i la Guerra Civil (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1999.

⁵⁰CAPELLÀ, LL. 1989

exercida i la seva aparent manca de necessitat. El moviment obrer mallorquí, malgrat el seu experimentat creixement durant la segona república, tenia encara unes proporcions modestes ⁵¹. A més el cop triomfà sense cap problema malgrat els avisos dels comunistes als obrers de l'intent de l'enderrocament de la República. És sabut que dos dels dirigents més destacats del partit, Aurora Picronell i Andreu Sureda, demanaren armes al governador civil Antonio Espina sense èxit. Aquest fet facilità el control de l'illa als militars insurrectes. Malgrat la poca força que tenia el PCE en comparació a altres indrets, fou un dels primers objectius de la repressió, la finalitat de la qual va ser desplaçar qualsevol possible intent de resistència. Com a mínim foren afusellats uns seixanta militants comunistes. A diferència dels dirigents socialistes, indica Ginard, que foren empresonats i executats després de ser sotmesos a peculiars consells de guerra, tots els dirigents comunistes foren víctimes de la repressió il·legal desfermada durant els primers mesos de guerra. Cal dir que aquests tipus d'estudis que analitzen de forma concreta col·lectius i moviments del món obrer ens podem ajudar a l'hora de quantificar amb major exactitud les vides que es va portar la repressió i entendre de manera més fàcil el funcionament dels “tentacles repressius”.

Amb el canvi de segle la recerca sobre la Guerra Civil es va veure sotmesa a moviments diversos que permeteren ampliar el coneixement sobre uns camps sovint desconeguts. Serà el moment del boom sobre els estudis d'individualitats republicanes de gran renom, com biografies de diferents alcaldes o individus de gran importància dins el moviment obrer de l'illa ⁵². El tema de la repressió ha seguit en aquests darrers anys sent un dels temes predilectes en les investigacions dels historiadors, aquesta vegada focalitzat des d'una visió molt més territorial. D'aquesta tendència és el projecte citat anteriorment *La Guerra Civil poble a poble* que començà amb la commemoració del seixantè aniversari del començament de la guerra i coordinada per l' historiador Arnau Company Mates. Cada volum, amb les seves especificitats, dona uns antecedents demogràfics, socioeconòmics i polítics dels diferents municipis. Un anàlisi de la situació política d'abans del cop, els fets de la guerra i un estudi de la repressió durant aquesta. Inclouen el nombre de víctimes de la repressió de cada poble i un petit apunt biogràfic de les persones afusellades en el transcurs del conflicte. Per la manca d'espai només han estat consultades dues d'aquestes publicacions per així poder donar una petita idea del que aporten a les investigacions actuals.

Porreres va ser un dels indrets on es van portar a terme un major nombre d'afusellaments tant dels indicats com “il·legals”⁵³ o de persones que havien passat per consell de guerra. Per això es

---

⁵¹GINARD, F. David *L'esquerra mallorquina i el franquisme*. Documenta Balear Palma 1994 p 125

⁵²Sobre aquest tema es pot consultar: GINARD, F. David *Heriberto Quiñones y el movimiento comunista en España (1931-1942)*. Documenta Balear, Palma 2000. *Matilde Landa. De la institución Libre de enseñanza a las prisiones franquistas*, Flor de Viento, Barcelona 2005.

⁵³Vol remarcar-se que és difícil diferenciar aquests assassinats com il·legals o legals ja que es considera que cap d'ells pot ser considerat com legal. El que es tracta és de separar aquells que majorment es

considera oportú presentar la publicació realitzada per l' historiador Bartomeu Garí ⁵⁴. En aquest estudi intenta analitzar d'una manera detallada la Guerra Civil a Porreres. En la conjuntura del conflicte bèl·lic aquest municipi del Pla de Mallorca ocupa un lloc espacial a causa de l'extrema duresa de la repressió ultraconservadora i feixista que va caure sobre ell. Fonts i documents permeten que es pugui assegurar que tota la comissió Gestora del Front Popular del febrer del 1936 va ser exterminada. Tots els dirigents de l'esquerra política i sindical perderen la vida durant la repressió. Moltes altres van ser empresonades, patiren multes i persecucions per part de les noves autoritats reaccionaries i els seus acòlits. No es pot oblidar que a aquest municipi van morir centenars d'esquerrans procedents d'altres indrets de l'illa, fet comparable només amb els casos de ciutat (Palma) i Manacor. El cementeri de Porreres va ser lloc de martiri col·lectiu de republicans, socialistes i comunistes mallorquins. L' historiador especifica que era un dels municipis més conservadors de Mallorca, amb un predomini polític, cultural i social de la dreta.

Intentarà que no es converteixi en un estudi simplement d'història política i per això es nodreix d'altres eines com la demografia o l'estudi de l'economia. Per no estudiar els fets de la Guerra Civil quelcom aïllat fa una aproximació històrica als esdeveniments que es donaren abans de la proclamació de la Segona República. L'errada de molts historiadors que tracten el conflicte bèl·lic és l'aïllament com a fet que trenca un període i propicia l'inici de la dictadura. Per poder entendre com es va arribar al conflicte ens hem de remuntar anys enrere, ja que la guerra no serà un període que doni punt i final a la república sinó part d'ella. L'eix central de la recerca són els anys de la guerra, on realitza un estudi meticulós del poder local, els diferents consistoris municipals, la falange i l'església. Tracta àmpliament la configuració del suport ideològic al nou règim, les víctimes de la repressió i els seus instigadors. Les fonts que hagut d'utilitzar per l'elaboració del treball són diverses. En primer lloc fa una recerca a les fonts arxivístiques locals i foranes de Porreres. A més de l'examinació d'algunes publicacions periòdiques i els testimonis oral que tindran gran pes al treball. Encara que molts dels protagonistes han desaparegut i per això els testimonis han hagut de ser recollits a través dels familiars. Cal afegir la gran dificultat del trauma que provocaren els fets que es produïren durant la guerra al poble ⁵⁵.

Com passa als diferents estudis sobre la repressió l' historiador marca les etapes repressives portades a terme a Porreres, l'abans i el després del desembarcament de les tropes de Bayo. Quan es va donar el cop d'estat els militars portaren a terme l'organització de les milícies, creant cossos

---

van portar a terme en mans d'escamots falangistes (malgrat sempre restar baix ordre militars) i el que podrien definir-se com a institucionalitzats ja que van ser dictaminats després de consell de guerra.

Uns judicis semblants a parodies que volien donar un toc de legalitat als assassinats.

⁵⁴GARI, F. Bartomeu *Desfilades de dia afusellaments de nit*. La guerra civil poble a poble. Documenta Balear. Inca (mallorca). 2007

⁵⁵ GARI, F. Bartomeu 2007. Íbid p.10

paramilitars de caire popular. Els locals de les organitzacions obreres i sindicats foren clausurats i els membres de la falange, molt organitzats i disciplinats, s'encarregaren de vigilar el poble, carrer a carrer, casa per casa, racó a racó ⁵⁶. Posteriorment coincidint amb l'arribada de les tropes republicanes, començà la repressió contra els components de la Comissió Gestora del Front Popular i de tots els simpatitzants de l'esquerra local. Els dies que seguiren al desembarcament foren “dies de caza de rojos” i de compliment de forma meticulosa de les ordres.

Com es pretén remarcar més d'una vegada, la repressió no tant sols repercutiria al terreny estrictament de lo polític sinó també al de la cultura, l'ensenyament, l'economia i la religió, fins i tot en l'àmbit privat i la vida quotidiana. Seguint un esquema comú pel que fa a l'anàlisi de la repressió més ben física, o si es vol contra les persones, el que primerament exposa Gari són els mètodes repressius utilitzats: els afusellaments, l'empresonament, les pallisses, les tortures els quals considera mètodes majors. Aquests foren seguits pels anomenats “menors” l'ús de l'oli de ricí, els rapats, les befes o la vigilància, foren els procediments amb les quals el nou poder establert volia assegurar-se el seu manteniment. Aquests darrers foren majoritàriament utilitzats com a mètodes de coerció cap als familiars dels porrerencs assassinats o desapareguts.

Ha de tenir-se present que parlem d'un poble i això podia portar a que els criteris repressius moltes vegades fossin més ben subjectius i discriminatoris que les disposicions repressives legals, les quals sovint eren utilitzades en un sentit venjatiu. En alguns casos, els criteris repressius en l'àmbit local tenen un caràcter més personal que polític ⁵⁷. Per poder saber quines foren les conseqüències de la repressió exercida pel nou règim, a més dels testimonis orals, són importants les fonts documentals, emperò de vegades hi ha una manca d'aquestes que foren possiblement eliminada o desaparegudes de l'arxiu municipal. Per tant es difícil conèixer alguns aspectes de les ordres que arribaven al municipi des de Palma. Després de l'estudi dels mètodes, cal identificar aquells que els van portar a terme. En el cas de Porreres tingué molta importància el col·lectiu falangista, un dels més disciplinades de l'illa, que actuà de manera intensa. Sempre baix les ordres militars malgrat es volgués donar la imatge d'escamots incontrolats.

La segona obra que ha volgut analitzar-se, per poder exemplificar l'estat actual de les investigacions sobre la repressió a l'illa, ha estat la del periodista Antoni Tugores sobre Manacor ⁵⁸. Investigació que aporta una gran quantitat de dades i de fets que han estat contrastats i de referència en les obres d'altres historiadors. Aquest autor anirà un poc més enllà pel que fa als

---

⁵⁶GARI, F. Bartomeu 2007. p 146

⁵⁷GARI, F. Bartomeu Íbid. p 196.

⁵⁸TUGORES A. *Manacor la guerra Casa. A la Guerra civil a Mallorca poble a poble.* Documenta Balears. Inca 2006

antecedents i amb la voluntat de mostrar que hi ha un cert paral·lelisme entre els successos de la Guerra Civil a Manacor i el temps de la restauració i la dictadura de Primo de Rivera. De la mateixa manera que ho fa Garí, Tugores també donarà dades demogràfiques i un petit resum a l'atrancament del funcionament de l'economia al poble des del segle XIX.

Altres vegades el que ens interessa destacar és el tractament a la repressió, aquella que arribà amb la victòria. “Aquella victòria que havia de ser propagandísticament èpica; no entre éssers humans en pla d'igualtat, sinó de persones els “nacionals” contra un monstre honrat de conceptes abstractes: la barbàrie “chusma marxista”, “canalla comunista”⁵⁹. Agafant també com inici d'aquesta onada coerció el desembarcament de Bayo de la qual després del seu fracàs s'esperava que minvés el caràcter repressiu emperò augmenta vers la població civil. La suposada persecució de dissidents va obrir pas a unes accions de caire més personal, lluny ben sovint de quelcom polític. La tortura física i psicològica es convertí en una pràctica diària. La “caça”, com diu l'autor, va repercutir a les famílies dels perseguits que foren molts empresonades i torturades.

Per poder realitzar l'estudi d'aquells inductors i executors de la repressió recorrent a les fonts orals, emperò deixant clar que l' utilització d'aquesta eina és complexa. Sovint a l'hora d'atribuir les culpes les fonts de les que disposem no són gaire “certeres” ja que després de 70 anys la memòria d'aquestes persones ha anat perdent-se, de la mateixa manera que la memòria és selectiva⁶⁰. A través dels testimonis orals ha pogut vislumbrar que la majoria de les persones apunten com a màxim responsable de les morts al que fou batlle i cap de la Falange Jaume Juame Rosselló, l'autor considera que això es deu a la facilitat del traspàs de culpabilitats i la dificultat d'acceptar-les.

L'autor intentarà sempre mostrar la seva objectivitat en la tasca de fer història i de presentar davant de tot les veritats dels fets. Per això després de presentar la massacre dels nacionals, que pot extrapolarse a altres indrets de l'illa, a partir de l'exposició de petites biografies de totes aquelles víctimes que ha pogut trobar. Ens passarà a parlar del que ell anomena les víctimes causades per “les organitzacions sindicals i polítiques revolucionaries de Barcelona”⁶¹. Volent deixar constància d'aquells morts manacorins en mans republicanes, és bàsicament visual les poques pàgines que omplien aquest apartat en comparació a les que omplien les persones del “bàndol” republicà o simplement aquelles que caigueren en mans de falangistes que sabien que tenien completa immunitat. L'autor argumenta que “A la història no li correspon el judici, sinó la constatació dels fets. La realitat és que Manacor fou sacsejada sense pietat. El fet de que Mallorca caigués, des del

---

⁵⁹TUGORES. A. 2006 p 161

⁶⁰TUGORES A, Íbid p 180.

⁶¹TUGORES A. Íbid p 185

primer moment, en mans de la rebel·lió, condiciona evidentment el signe de les morts ocorregudes durant aquell període ⁶². Paraules de l'autor que no entrarem a debatre, simplement es vol deixar constància de la seva intencionalitat de neutralitat en el tema. Malgrat sigui un gran estudi ha de dir-se que sovint es tracta amb una narrativa un tant novel·lesca.

Així doncs podem veure com aquests autors treballen en un àmbit territorial molt concret, d'aquesta manera la seva recerca pot ser molt més acurada. Mostrant fets que segurament haguessin seguit en la memòria de gent de pobles que encara avui en dia recorden amb tristesa i alguns amb silenci aquells anys de guerra. Cal dir que aquests estudis són necessaris per poder tenir una mirada a la història més real i tenir unes dades estudiades que no pretenen assolir uns marges moltes vegades impossibles.

Podem veure que l'anàlisi de la repressió a Mallorca no ha quedat tancat, ja que es tractat amb abundància en la història de caire més municipal i també d'una mirada més general. Un exemple d'aquest fet és l'anàlisi publicat per Ginard sobre una comparativa de la repressió en les distintes illes on l'autor és centra, com la majoria dels estudis que hem triat, en la violència física exercida sobre les persones. Dins aquests estudis comparatius de les Balears s'ha centrat l'atenció en el que tracta l'illa de Mallorca. Primerament Ginard expressa, com ho fan els autors anteriorment esmentats, que per entendre la violència política de la qual foren objecte les esquerres, tot i ser minoritàries, és que serviren com a càstigs exemplificadors.

Ginard s'ajuda de la historiografia local per mostrar que malgrat es vulgui fer parèixer que tota l'illa va acceptar sense cap mena de resposta l'arribada del bàndol rebel, no fou així ja que alguns alcaldes republicans amb l'ajuda de carrabiners i grups civils intentaren frenar l'entrada dels falangistes als diversos pobles. Per parlar de la resistència utilitza la ja citada font de Manuel Perez a partir de les quals extreu informació de la vaga general declarada pels funcionaris de transport públic de ciutat en el moment del cop militar. Seguidament de l'exposició de la resistència presenta les etapes repressives que considera oportunes seguint l'esquema que Josep Massot i Muntaner exposà a la seva obra *El primer franquisme a Mallorca*. Les mesures repressives utilitzades en les diverses etapes foren administrades segons les necessitats del moment. Les accions punitives formaren sempre part d'un procés controlat i dirigit per les autoritats militars que controlaren fàcilment l'illa. Per poder dictaminar com d'important va ser aquesta repressió l'autor es basa en l'estudi dels expedients extrets dels arxius del centre penitenciari de palma, els arxius del PCE, entrevistes a testimonis de primera mà o les obres i

---

⁶²TUGORES. A 2006 p185.

estudis del periodista Llorenç Capellà. Pel que fa a l'exposició de xifres concretes de morts i víctimes del franquisme a l'illa és mostra reticents a donar el debat per tancat. Creu que fins al moment no ha estat enllestida una recerca sistemàtica amb metodologia històrica que permeti afirmar una xifra exacta.

Per no allargar-se més en aquests punt ja que es menjaria espai per al tractament dels següents aspectes, es tancarà amb unes petites mencions i consideracions en general sobre les obres de Josep Massot, les de Ginard i la de Bartomeu Garí. Cal mencionar que tots "s'aprofiten" entre ells, utilitzant les noves dades exposades per uns i altres. Es nota en els seus estudis la influència i la sempre referència a Josep Massot i Muntaner que podríem definir com l' historiador de referència dins l'àmbit de la Guerra Civil a l'illa. Tots segueixen un esquema similar a l'hora de la presentació dels treballs. Primerament una contextualització dels fets incidint en el panorama de la segona República, malgrat és veu en Massot que ho tracta com un tema més aïllat. També és visible que aquest dona sempre més amplitud als temes de caire més "militar", al desembarcament de Bayo, els bombardeigs o la figura del Conde Rossi. Per la seva banda Ginard sempre emprà un llenguatge d'història política, fins i tot podríem dir un llenguatge de caire més marxista.

Tots empen gairebé el mateix esquema d'onades repressives, delimitant una primera etapa des del cop fins a l'agost del 1936. A partir d'aquí, del desembarcament repúblicà i el seu fracàs, és quan comença la segona onada amb una major força i nombre de morts fins la primavera del 1937. Posteriorment la darrera etapa fou aquella de la repressió institucionalitzada on les noves autoritats voldran "legalitzar" la repressió. Tots ells intenten exposar d'una manera fiable les dades de la repressió, així com els noms de les persones que les sofriren. Pel que podem comprovar el més reticent en utilitzar com a eina la història oral és Massot, malgrat que de vegades utilitzi entrevistes publicades a revistes de divulgació històrica.

Tots ells estan d'acord en el fet que a causa de la victòria del cop militar a l'illa es van iniciar tres anys de repressió contra tota aquella persona considerada no afí al règim. A més de l'aparició de venjances personals en una illa que molts no trigaren en definir com "una ratonera sense sortida", on els poder que s'havia vist apartat per la república retornaren amb violència per imposar un nou estat de les coses.

4-La dona com a subjecte d'estudi.

4.1 Inicis de la història de la dona. La dona durant la repressió a l'illa de Mallorca

En un principi aquest havia de ser l'eix central del treball, un estat de la qüestió sobre aquelles obres que tenen com nucli d'estudi la repressió sobre la dona a l'illa de Mallorca durant la Guerra Civil. A causa de que sovint dins les investigacions trobades que tracten la repressió s'ha trobat una tendència al androcentrisme aquest punt només ha pogut ser una part del treball. Així doncs en aquest apartat s'estudiaran les obres que tenen com a objecte d'estudi la repressió a la dona. Malgrat s'ha de ser conscients que és una errada estudiar el subjecte femení dins la història com un fet aïllat, el que hauria de donar-se és una història, i ser historiadores i historiadors, amb una perspectiva de gènere per així fer les investigacions més inclusives. No es pot seguir fent història com anys enrere, sense tenir present el subjecte femení, si així fos estariem deixant d'escriure la història de la meitat de la humanitat.

Ginard Feròn considera que és necessari la “feminització de la Història”. “Realitzant els nostres estudis a través d'una visió de gènere estarem a la vegada democratitzant la història”⁶³. De la mateixa manera la historiadora Mary Nash, coneguda per ser pionera en les investigacions amb una perspectiva de gènere ja als anys 70, considera que fer una relectura de la història en clau femenina i metodologia de gènere ha obert nous horitzons interpretatius en torn als processos històrics i ha enriquit la nostra comprensió global de la dinàmica històrica. Doncs és a partir dels anys 70 que trobem la pretensió de visibilitzar aquell subjecte que havia estat ocult en la història.

Un qüestió no comentada en el punt anterior és el fet de que historiadors com Ginard Feròn o Bartomeu Garí intenten al llarg de les seves investigacions utilitzar sempre un llenguatge inclusiu. Això vol dir que fan referència als dos gèneres quan parlen de les víctimes de la repressió o altres aspectes. Emperò, es considera que malgrat això, hi ha moments dins els seus estudis, majoritàriament del segon, que tendeixen a visualitzar més al gènere masculí. Ens trobem que Ginard és gairebé l'únic que ha obert espai dins les seves obres a la investigació del paper de la dona o el món penitenciari femení. L'historiador considera, com també ho remarquen altres autors, que en aquest àmbit historiogràfic hi ha una gran falta d'estudis i de publicacions. La situació de la Dona o la repressió a aquesta, tant si les estudiem com objectes polítics o no, encara no ha estat del tot estudiat o s'ha fet de manera aïllada i en un aspecte molt territorial.

---

⁶³GINARD, F. David “La repressió a la dona durant la guerra civil a Balears” *Dona, guerra civil i franquisme*. DD.AA cord GINAR, F. Ed: Documenta Balears, Menjavent 89. Palma 2011.

En acabar l'època del franquisme, els estudis que van anar emergent posaven èmfasis en una visió més bé polititzada de la història concebuda com un instrument de lluita contra el franquisme. Havia un gran desconeixement de la història sobre les dones i la seva participació en la història d'Espanya. Els primers estudis que sorgiren sobre el paper de la dona tingueren un enfoc totalment polític i un plantejament heroic. Només es començaren a visualitzar aquelles dones considerades transgressores de l'ordre establert que havien aconseguit entrar dins un món, el polític, completament masculí. Així doncs es perdia per complert la història d'aquelles dones que sense estar polititzades sofriren la guerra i lluitaren, malgrat no tenir una visió polititzada del successos, contra el franquisme i la repressió.

La naturalesa política del conflicte va propiciar que els historiadors possessin la seva atenció en els espais públics de la política, la diplomàcia o l'economia. Deixant en un segons plànol o simplement desatesos altres aspectes, com la vida quotidiana, la resistència civil o la supervivència a la rereguarda. “Nuestra mirada ha de ir más allá de la retórica política para poder interpretar los cambios de mentalidad, valores culturales o relaciones de género y abordar la trayectoria de las mujeres como un colectivo social⁶⁴. Diu Joan Scott que “la historia de la mujer se ha desarrollado con la historia social. Aquella historia que desafió la narrativa de la historia política, tomando como temas de investigación los procesos sociales a gran escala. Además de llevar a la legitimización de sujetos excluidos habitualmente por la historia política”⁶⁵

Diverses autores i autors coincideixen en el fet de que els treballs iniciats amb el final del franquisme es centraren en la recuperació de la història d'una part de la societat contemporània, la societat republicana, i tots ells desprenen certa inclinació a ressaltar el protagonisme masculí. L'home era la figura vista en l'esfera pública i tot això implicava la política, la cultura, la producció, el poder. Per la seva banda la dona es trobava lligada a l'esfera privada. Per això és el subjecte masculí, anarquistes, comunistes, socialistes els que han captat en primera instància l'interès dels diverses historiadors. Les primeres passes, bastant tímides, que va donar la història de les dones comencen en els anys setanta, durant aquesta dècada molts dels plantejaments històrics es van fer a partir de categories metodològiques rígides que polaritzaven la experiència històrica femenina. Un dels esquemes interpretatius en aquestes primeres etapes es centrava en la victimització històrica. L'aspecte clau era la confrontació amb la opressió patriarcal i es va donar prioritat a aquelles dones que havien desafiat les limitacions de la subordinació femenina,

---

⁶⁴NASH, Mary, *Rojas. Las mujeres Republicanas en la Guerra Civil*. Taurus. Madrid 1999

⁶⁵ SCOTT, W. Joan. *Gènere e historia*. Fondo de cultura econòmica. Universidad Autonoma de la Ciudad de México. 2008 p 15

emprenent una lluita heroica per la seva emancipació⁶⁶. Només una petita part de les dones pogueren influir i arribar a estar en la vida pública i política.

Cal dir que va ser quan arribava a la seva fi la dictadura franquista que dones que visqueren el conflicte i la repressió sentiren la necessitat de començar a contar les seves particulars vivències. És en aquest context que apareixen doncs algunes novel·les que segueixen patrons autobiogràfics⁶⁷. Emperò quan ha començat l'estudi de la dona a obrir-se pas va ser a finals dels anys 90 i inicis del nou segle.

Amb l'arribada de la història social i cultural aquests estudis rompen amb la tendència de la mostra d'aquelles dones polititzades amb una forta separació d'allò públic i privat. Per això cal apuntar les paraules de Mary Nash quan diu “la evolución de la historia de las mujeres i de la historia social y cultural durante las últimas décadas han permitido a los estudios actuales profundizar en la aproximación a este campo”⁶⁸. Aquests estudis permetran una major aproximació que busca el reconeixement de la seva valentia, però, a la vegada, posar de manifest les seves contradiccions i les seves complexes realitats culturals i socials

La importància en l'estudi de la dona i la seva repressió durant la Guerra Civil recau en el fet de que es portà a terme l'aparició d'un canvi de l'imaginari respecte a la dona i el debat sobre el seu rol. Algunes van veure en la guerra l'oportunitat de provocar un canvi revolucionari. Ginard apunta que “la guerra civil fou el període de la història d'Espanya on les dones jugaren un paper decisiu agafant uns rols sense precedents⁶⁹. Apunta com és normal el trencament de rols que van portar a terme aquelles dones properes a la política, com la ja esmentada Aurora Picornell, emperò també aquelles que mai havien estat polititzades. Ha d'estudiar-se el reajustament que es va portar a terme a causa de les conjuntures creades pel conflicte bèl·lic i la revolució social que serví “com a catalitzador de processos de canvi i en la identitat cultural de les dones i les relacions entre sexes”⁷⁰. El que més ens interessa en aquest aspecte és que això donà pas a un fenomen nou, una repressió destinada cap a la dona que va rebre una violència moral i física allà on triomfà el cop. Així doncs aquest va ser el cas de Mallorca que des d'un primer moment fou controlat pel bàndol nacional i rebé un moviment repressiu singular.

Per aquest autor l'estudi de la repressió a la dona, i també en l'home, és complex ja que analitzar-la suposa per l'historiador tenir dades amb les que treballar. En el tema específic de la dona el

---

⁶⁶ NASH, Mary 1999 p10

⁶⁷ ABAD, B. Irene *Las mujeres de Presos Republicanos*. Fundación primero de Mayo. 2004 p.5

⁶⁸ NASH, M. 1999 p 30

⁶⁹ GINARD, F. David. 2001 P 148.

⁷⁰ GINARD, F. David Íbid p 149

tema de la repressió “constitueix un exemple paradigmàtic del semiptern problema de la invisibilitat de la dona com a subjecte històric. La violència rebuda moral i física que les afectà de manera singular, a més deixaren un menys nombre de vestigis documentals aptes pels historiadors”⁷¹. En el cas de les dones a l'hora d'analitzar les fonts documentals que ens deixen s'ha de ser conscient de que moltes vegades tendeixen a invisibilitzar-se i donar una major importància a les vivències dels familiars del sexe masculí. La historiadora Shirley Margini indica que el fet de la poca alfabetització de les ones dificultà que deixessin constància de la repressió rebuda. Els vestigis tant orals com escrits utilitzen la gran majoria una retòrica defensiva on sobredimensionel el rol de víctima sobre el de resistent⁷². L'autora Carmen Alcalde també fa menció a la dificultat de refer i escriure sobre el tema de la dona durant la guerra civil per l'escassetat d'informació⁷³. Susana Tavera diu que “les vivències descrites per les dones republicanes ens ajuden a crear una història. Aquesta tasca mai ha estat fàcil ja que s'ha tendit sempre a situar abans la memòria o la història dels homes”⁷⁴A més ha d'anyadir-se que sovint es pot tendir a no diferenciar com cal la història i la “memorística”.

Pel que fa a Mallorca, tenim dos treballs actuals que es fonamenten en la història oral i que han proporcionat gran documentació i fonts als historiadors que intenten focalitzar les seves investigacions en el subjecte femení. Són els tres volums realitzats per la periodista Margalida Capellà (els dos primers són entrevistes només a dones i el tercer només a homes) i també l'actual publicació de Víctimes Invisibles pel també, i ja citat, periodista Antoni Tugores. Es consideren de gran importància ja que “la historia oral proporciona un importante fondo de información y documentación para llegar a comprender mejor las vivencias de las personas. Ha de situarse en el contexto y considerarse a la luz del condicionamiento cultural de la sociedad de hoy en día. El filtro del tiempo y de los modelos culturales influyen en la memoria de la experiencia histórica”⁷⁵.

Els volums de Margalida Capellà, que fan referència exclusiva a les dones, han sigut un gran fons documental per historiadors com Ginard. Aquest tant en els estudis de la repressió com en el dels empresonaments femenins, que veurem en el següent punt, el cita amb regularitat. L'historiador Josep Massot i Muntaner diu que la lectura d'aquestes entrevistes el van ajudar a donar més força a la conclusió, que segons diu havia arribat feia temps, en resseguir sistemàticament les convocatòries de consells de guerra que apareixien als diaris de palma i en llegir la documentació

---

⁷¹GINARD, F. David. 2010 p 149.

⁷²Nota extreta del treball de GINARD, F. Pg 149.

⁷³ALCALDE C. *La mujer en la guerra civil Española*. Cambio 16. Madrid

⁷⁴TAVERA, SUSANA. “Derrota exili i memòria.” *Dona, guerra civil i franquisme*. DD.AA cord GINAR, F. Ed: Documenta Balears, Menjavent 89. Palma 2011.

⁷⁵NASH, Mary, 1999 p 143.

d'algun arxiu municipal de l'illa: les dones varen tenir un paper molt més rellevant que no es pensa en la defensa dels ideals republicans i que molt sovint ho varen pagar de moltes maneres, amb la presó, en alguns casos amb la mort, amb humiliacions com ser rapades o haver de beure oli de ricí, amb multes o simplement -i no és poc- amb insults i marginació. El que també indica és que moltes vegades aquestes dones estaven mínimament o de forma nul·la polititzades. Aquestes fonts tan valuoses han de ser examinades amb minuciositat ja que moltes vegades provenen de familiars i no de la pròpia vivència de les dones.

Pel que fa a l'obra del periodista Antoni Tugores *víctimes invisibles* dedica el seu espai a mostrar íntegrament episodis de la guerra o del temps posterior de la dictadura protagonitzats per dones. La recuperació d'aquests casos serveix no tan sols per dignificar la memòria d'aquestes individus que han quedat durant anys en l'oblit sinó per poder entendre la psicologia del terror utilitzada pel nou poder establerts, el funcionaments de la presó femenina de Can sales o els processos judicials. Aquesta pot ser una gran eina per crear consciència en el fet que les dones no només formaren part d'una resistència purament passiva. Queda constància de com el subjecte femení a l'illa, i pot extrapolarse a altres indrets, fou utilitzat moltes vegades com a víctimes utilitàries o de simples ajustaments personals. No deixa de banda els casos de repressió que portaren a l'anihilació d'activistes polítiques de gran renom a l'illa com Aurora Picornell o Matilde Landa. Els testimonis mostren una gran varietat de perfils i els rols que van exercir les dones dins la dinàmica de l'extrema repressió. Malgrat no podem negar la tasca de documentació rigorosa de l'autor, si que ha de fer-se menció al fet de que sovint no està exposat amb un to completament acadèmic i objectiu sinó que fa intervencions dins les diferents narracions cosa que no es troba en el cas de les entrevistes de Margalida Capellà.

Altres autores recauen en el fet de que durant els darrer anys s'ha vist que “abunden més aquells treballs que parlen de la repressió sexuada, deixant de banda les investigacions sobre la repressió que causà la mort a les dones”⁷⁶. Es considera que l'estudi de Ginard intenta no perdre de vista cap dels dos aspectes. Emperò és cert que tracta amb major amplitud la repressió sexuada entre altres es considera que ho fa d'aquesta manera ja que a Mallorca “les dades mostren la obvietat de que foren en menor nombre represaliades -les dones- a causa de que la participació en el conflicte bèl·lic i polític fou menor”⁷⁷. Malgrat això indica un fet curiós i de necessària examinació, que les xifres de mortes és menor en consells de guerra, emperò en les anomenades execucions extrajudicials pareix no donar-se diferenciació entre sexes. Carmen Alcalde expressa que la guerra va prendre a la dona per home i la sort de la dona correria per vegada primera en el

---

⁷⁶SOLÉ, Queralt “ La violencia de los sublevados respecto a la mujer durante la Guerra Civil : asesinadas y ejecutadas.”. Grup de recerca i anàlisi del món actual. 2009

⁷⁷GINARD, F. David 2010 149.

país la mateixa sort que la del home, encara que aquesta seria la mort, no gaudint de privilegis⁷⁸.

A Mallorca – i en el conjunt de les balears – ni una sola dona va ser executada durant la Guerra Civil i la postguerra a conseqüència de sentència judicial. A partir dels documents estudiats per l'historiador ha estat possible veure que dones defensores de la república foren condemnades a mort però posteriorment la pena se'ls va commutar. Segurament aquesta violència extrajudicial afectà més del que creiem en el cas de les dones, ja que segurament moltes d'elles no foren apuntades en els registres de defuncions i s'ha perdut vestigis de moltes d'elles. Pel conjunt de l'arxipèlag Ginard indica que 1% de les víctimes de la repressió parajudicial foren dones⁷⁹. El cas més conegut d'aquesta violència fou el de les roges del molinar entre les que estava Aurora Picornell, és la única “treta”⁸⁰ coneguda de la presó de Can sales. A partir de la informació recopilada al *Diccionari Vermell* de Llorenç Capellà, Ginard pot donar informació d'altres casos de dones que foren assassinades a causa del que anomena “la repressió incontrolada” com la violació i assassinat de la socialista Pilar Sánchez o d'altres dones sense militància política específica com és el cas de Margalida Jaume Vanrell.

Cal dir que no consta sobre el paper que la legislació franquista disposés d'un tractament específic en funció del gènere. Els mètodes repressius utilitzats contra homes i dones foren essencialment els mateixos. Emperò cal distingir sempre entre la llei escrita i l'aplicació que realitzaren els tribunals. El fet de ser ajusticiades des de l'òptica del patriarcat podia portar a penes menys severes ja que la dona era vista com un subjecte sense capacitat de decisió, una mena de delinqüent que pretenia aprofitar els desordres socials. A través de les sentències judicials amb l'examinació de l'arxiu penitenciari l'autor pot crear un perfil d'aquelles dones que foren empresonades. Pot veure's també com en alguns casos ser jutjades a través de la dita òptica patriarcal els podia portar majors problemes, ja que eren vistes com a dones transgressores que creaven una alarma social. Cap autor te reticències a l'hora d'afirmar que “les dones de Mallorca tenien, en general, una escassa formació política i no es d'estranyar que la persecució respongués a una represàlia per la militància esquerrana d'algun familiar o amic”⁸¹. Per això es considera que quan Bartomeu Garí parla a les seves obres de la repressió planificada, vista com aquella que només és va donar cap elements polititzats, segurament no està tenint present aquella repressió del subjecte femení.

---

⁷⁸ALCALDE Carmen, p 119

⁷⁹GINARD, F. David 2010 p 155

⁸⁰Les tretes de les presons són citades a totes les obres que parlen de la repressió a l'illa. Els presos eren trets de la presó en “llibertat” eren entregats a escamots falangistes que els treien la vida als cementeris, a les carreteres. A partir de la primavera del 1937 les tretes van disminuir i foren substituïdes pels afusellaments després de consells de guerra.

⁸¹GINARD, F. David 2010 p 170

Pel que fa a la repressió sexuada de la dona és aquella que manifesten els autors i autores com a pràctiques o conjunt de càstigs marcats amb un element o component simbòlic i que majorment no es dona en el cas dels homes. Aquests són el rasurat del cap, l'ingestió d'oli de ricí, els passejos humiliants pels carrers dels pobles, la participació forçada en actes religiosos, les tasques de neteja de l'església o de la caserna de la guàrdia civil, els interrogatoris amb amenaça d'agressió sexual o la violació. Segons Ginard totes aquestes mesures punitives “no anaven associades a una determinada condemna. De fet, exercien de manera molt eficient la funció exemplificadora pròpia de tota repressió política, estaven destinades a perdurar en la memòria de la comunitat⁸². Un dels casos més exemplificadors i més difícils de documentar és la violació. Ha de tenir-se present que l'abús sexual ha estat sempre utilitzat en els conflictes bèl·lics com a instrument de gran potencial en el plànol simbòlic, en considerar que era el triomf final sobre els vençuts. Així ho remarca també la Queralt Solé afirmant que “la repressió va tenir un caràcter marcadament masculista. Se'ls aplica un altre tipus de repressió com les humiliacions, escarni públic”⁸³

Un dels exemples de que aquestes violacions no foren només portades a termes pels anomenats “escamots incontrolats” és un dels episodis considerats com “més repugnants d'una guerra caracteritzat per la brutalitat i la manca d'escrúpols”⁸⁴. Fou la violació i assassinat de com a mínim cinc infermeres que quedaren a terra durant la retirada de l'expedició de Bayo a l'illa. Aquest episodi ha estat recopilat pel periodista Miquel Alenyà sustentant-se en les obres de Josep Massot i com a font el diari d'unes de les assassinades, d'origen barceloní i de tendències anarquistes. No és un llibre que analitzi la repressió des d'una òptica històrica però es pot fer servir de font documental. A partir del diari de la miliciana es pot veure com de vegades entre els grups d'aquells homes que defensaven uns ideals revolucionaris també es donaren les actituds marcadament masculistes. Doncs moltes d'elles foren tractades com a prostitutes al front i vexades pels seus companys. El que interessa de l'episodi esmentat és l'explicació de com aquestes cinc infermeres després de ser capturades per un escamot del militar feixista Conde Rossi “foren sotmeses a exploracions mèdiques, lligades amb cordes i exhibides pel poble probablement com a trofeig de guerra o de victòria. D'elles es dirà davant el poble que són prostitutes, posades contra un mur perquè la gent les insulti i injuri. Repetidament violades i posteriorment afusellades”⁸⁵. L'obra de Antoni Tugores també afirma que foren obligades a ingerir oli de ricí, repetidament torturades i assassinades brutalment.

Cal dir que es fa un major èmfasi en la repressió que, d'una manera o altre, fa afectar

---

⁸²GINARD, F. David 2010 p183.

⁸³SOLÉ, Queralt. 2009 p 6

⁸⁴ALENYÀ, F. Miquel *Vuit voluntàries de creu roja moren a Manacor l'estiu de 1936*. Leonard Muntaner Palma 2011

⁸⁵ALENYÀ, F. Miquel p 40

majoritàriament d'una manera més física. Emperò, com es repeteix al llarg d'aquest treball, la repressió té molts aspectes i podia focalitzar-se des d'una visió completament diferent. Agafant altre vegada de referència a Ginard el qual també deixa espai en els seus treballs a la repressió en l'àmbit del treball. Pot establir-se que en el cas de l'ensenyament, que és el més estudiat, la dona es va veure afectada a causa de que un major percentatge es dedicava a la maestria. Malgrat veure's depurades altre vegada la mentalitat patriarcal les considerava de menor capacitat i més influenciables fet que les salvà de que el percentatge de depurades fos major ⁸⁶. A més en un context de penúria i supervivència sovint les dones de les classes populars es van veure obligades a activitats al marge de la legalitat. Involucrant-se a fons en el mercat negre⁸⁷.

Per acabar només dir que podem afirmar que els i les autores consultades estan d'acord en afirmar que les dones foren objecte d'una repressió específica, articulada entorn de mecanisme i objectius que no coincidiren totalment amb els que afectaren als homes. La repressió femenina constitueix una categoria diferenciada ja que tenia el seu funcionament amb l'objectiu principal de tornar a posar al seu lloc a les dones transgressores sancionades per estar implicades en una lluita social i política. Si més no prop d'ella a causa dels seus familiars. Diu Tugores que la repressió femenina, la violència sobre elles, pot argumentar-se per la por que es podia tenir sobre unes dones amb idees clares i conscients dels seus drets. Varen ser elles, les mares, filles, dones que van haver de gestionar la fam i la misèria de la guerra i posteriorment sofrir la repressió i els abusos. Estudiar la repressió femenina pot ser una de les tasques més complicades en l'època que es tracta. Com indica Queralt Solé en el seu estudi, el que succeeix a Mallorca és un clar exemple de la voluntat dels sollevats de no permetre que la dona es situés a un nivell d'igualtat a l'home en tots els aspectes de la vida i castigar de forma exemplificadora aquelles que ho van intentar. Per això van ser eliminades les màximes representants polítiques i amb reconeixement social de l'illa, sense dilacions ni consells de guerra, per així assegurar la seva desaparició.

Només per acabar remarcat la necessitat de seguir dins aquest àmbit de les investigacions ja que ens trobem davant una falta de bibliografia i d'estudis del tema pel que fa a l'illa de Mallorca. Les qüestions de gènere, la vivència de la dona en un conflicte com el tractat, pot donar una major claredat de les relacions entre els sexes i de la història en general.

4.2 La repressió penitenciària femenina a Mallorca.

Es considera imprescindible donar espai en aquest estat de la qüestió a les investigacions que

---

⁸⁶Per profunditzar en aquest aspecte ja que per manca d'espai no es farà en aquest treball pot consultar-se l'article de la revista *PISSARRA Mestres republicanes depurades a les Balears*.

⁸⁷GINARD, F. David 2010 p 193

tracten específicament el tema penitenciari a l'illa de Mallorca. Aquesta vegada ampliarem uns anys el període tractat, per poder així mostrar una imatge molt més verídica del que va arribar a ser la Presó del carrer Sales i com fou emprat en l'àmbit de la repressió. Aquest presidi va ser obert al novembre del 1936 ja que l'estructura de la presó provincial, on les dones tenien un celes específiques per la seva reclusió, és feia insostenible per l'augment d'empresonaments durant el conflicte. La treta de llibertat a les dones també és va donar a l'illa de Mallorca com a sistema repressiu. Va afectar a aquella dona polititzada i considerada transgresora del nou estat de les coses o bé per aquelles no polititzades però amb familiars perseguits i sovint foren privades de llibertat en condició d'ostatge.

Seguint la tònica dels estudis històrics que tracten el subjecte de la dona, i ja que el món penitenciari femení forma part d'aquesta història, podem suposar que també ha sofert l'endarreriment de les investigacions respecte a les que han tractat el món penitenciari masculí en el període bèl·lic i posteriorment. Altre vegada per poder l'investigador endinsar-se dins aquest àmbit haurà de recórrer inevitablement a la memòria. Segons Fernando Hernández “Memòria i història s'uneixen estretament en la història recent, i més en el cas de la repressió carcerària de les dones”⁸⁸. Aquesta experiència penitenciària femenina durant la guerra i la postguerra no va ser posada per primera vegada sota la investigació amb metodologia històrica per les universitats o els “historiadors/es acadèmics”. Va ser plantejada per les pròpies protagonistes, en un exercici per crear una memòria individual i col·lectiva on reivindicar la soferta repressió i la lluita activa antifranquista dins les presons.

L'historiador Ricard Vinyes defineix a les dones que no van voler que la seva memòria i vivència carcerària caigués en l'oblit com “historiadores de si mateixes” les quals van explicar, escriure i transmetre les seves memòries”⁸⁹. Com es veurà més endavant i ha estat gran base documental per historiadors com Ginard pel que fa al món penitenciari a l'illa, Tomasa Cuevas al final del franquisme va recórrer la península en la cerca dels testimonis de les seves companyes de presidi i de dones que sofriren empresonaments. Finalment va publicar l'obra *Cárceles de mujeres y Mujeres de la resistencia*, dos grans toms reeditats al 2004. En aquestes característiques i important dins aquest àmbit d'estudi també són les publicacions que realitzaren Soledad Real, Mercedes Nuñez entre altres. Així doncs es pot afirmar que la memòria d'aquestes dones va obrir pas a la història. Com podia deixar de fer-se història d'un univers carcerari que va assolir un paradigma mai conegut. Mai havia hagut tantes recluses vivint en tan pèssimes condicions.

---

⁸⁸HERNANDEZ, D. Fernando “Dones i presó sota el franquisme”. ART, l'espurna, 2010

⁸⁹HERNANDEZ, D. Fernando Íbid 2010 p 2

Es considera que aquells que van començar a ocupar-se de la problemàtica front al buit documental existent foren historiadores amb sensibilitat feminista i compromeses amb el tema d'estudi. Entre d'altres destaca Carmen Alcalde, Guiliana di Febo o Fernanda Romeu⁹⁰. Foren elles les primeres en abordar específicament la temàtica de l'experiència penitenciària femenina a finals del règim franquista. Avui en dia hi ha estudiosos del tema que consideren que a començaments de segle va ser quan es va donar un major auge d'obres de tipologia molt diversa, ja siguin estudis acadèmics, llibres divulgatius o novel·les que es centraven en aquest àmbit. Un exemple d'això és la publicació de la primera obra sobre la presó de dones de les Corts al 2001 per Ricard Vinyes. L'any següent el mateix autor publicaria *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las carceles franquistas*⁹¹. Al llarg dels anys han anat veient la llum diferents estudis sobre les presons amb una mirada altre vegada molt territorial⁹². A la vegada que han anat proliferant les biografies de dones que van ser empresonades.

Aquestes publicacions de caire memorialístic o aquells reculls d'entrevistes⁹³ a dones que hagueren de sofrir la reclusió penitenciària han ajudat a enriquir i sustentar els estudis que posteriorment han tret a la llum els historiadors. Donant constància que pel que fa al tractament de la història de la dona moltes vegades memòria i història han de donar-se la mà i nutrir-se. Així doncs els investigadors hauran de recórrer a fonts orals consolidades, entrevistes i als arxius orals per complementar les fonts documentals escrites. Emperò no quedar-se aquí ja que és necessari l'anàlisi de la documentació dels centres penitenciaris, dels consells de guerra o l'arxiu dels Tribunals Militars Territorials. Alguns autors critiquen el fet de que la documentació “continua en manos de las mismas instituciones que la produjeron sin que haya pasado a manos civiles” a més de la dificultat moltes vegades per arribar a ella o les pèrdues constants de documents. Es sabut que alguns historiadors són reacis a la utilització o la definició de la “memòria històrica” ja que ho veuen com quelcom individual i no col·lectiu. Es considera que aquesta memòria històrica pot ajudar a l'historiador a interpretar de millor manera la documentació o desconfiar d'ella ja que moltes vegades pel que fa a món penitenciarí són completament falses i han estat manipulades.

Pel que fa al món cerciari femení a l'illa de Mallorca altre vegada recorrem als estudis de l'historiador David Ginard es podria dir que és l'únic que ha tractat específicament aquest tema en l'àmbit territorial mallorquí. En la majoria de les obres que s'han analitzat de l'autor sempre té

---

⁹⁰ A mode d'exemple: DI FEBO, Guiliana *Ritos de Guerra y victoria en la España Franquista*. PUV 2010. ROMEU, F. *El silencio roto mujeres contra el franquismo*. El viejo topo 2002.

⁹¹ VINYES, R, Ricard *Irredentas: Las presas políticas y sus hijos en las carceles franquistas*. Temas de hoy 2002

⁹² Com a exemples es poden consultar obres com: MONTSERRAT D. Plana que ha estudiat la presó de Tarragona. SANCHEZ PURA que ha tractat les presons a andalucia.

⁹³ VILANOVA, Mercedes i FERNANDEZ Mercedes, *Dones del 36*. Col·lecció de testimonis orals que avui en dia es troba a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

espai per fer una mínima referència a la presó de dones de Can Sales, o bé a personatges que perderen la vida en ella com la dirigent comunista Matilde Landa. En el cas de l'illa podem dir que la experiència penitenciària femenina ha estat un fet molt invisibilitzat i realment poc estudiat malgrat que, com veurem a continuació, aquesta presó es va convertir en una de les cinc presons centrals de l'estat. En el desplegament de la repressió del règim franquista es va haver de teixir una xarxa penitenciària femenina sobre bases completament nul·les, aquí un dels fets pels quals hauria de despertar un major interès.

Ginard analitza al seu estudi *Entre el castigo y la redención* les característiques específiques i les condicions de vida a la presó de dones de Mallorca en el context de la repressió franquista que es va iniciar el 1936 fins el tancament de la presó al 1943. Degut a la gran onada de detencions a l'illa es va fer precís l'obertura d'un centre de reclusió exclusivament femení. Un fet indicatiu del caràcter de la repressió és que les seves dimensions a l'illa “quedaren patents en la circumstància de que afectaren a persones amb perfils molt variats. En aquest sentit, no deixa de semblar significatiu que les actuacions persecutòries s'extenuessin a un bon nombre de dones”⁹⁴ Ha de tenir-se present que durant el primer terç del segle XIX les organitzacions femenines de signes republicà o obrer va tenir una major desenvolupament malgrat que bastant limitat⁹⁵. Mesos abans de l'aixecament militar va ser quan aquests grups actius de dones tingueren major importància, sorgint d'ells activistes de primer ordre amb molt popularitat al moviment obrerista de l'illa.

En els primers moments de la sublevació aquelles dones que “bé pel seu protagonisme polític o pel seus marits, que foren considerades enemigues de la nova situació política foren internades a partir del juliol del 1936 en la secció corresponent a la presó provincial⁹⁶. Malgrat durant tot el període de la guerra l'autor indiqui que es trobaven empresonades una trentena de dones, aquestes foren traslladades al ja esmentat convent del carrer Sales, una vintena foren condemnades a mort i se'ls commutà la pena. Ja s'ha indicat que la tendència en les sentències de les dones va anar per aquesta direcció. De la mateixa manera que s'ha fet referència a que les morts causades per la repressió es vinculen a aquests “grups incontrolats” malgrat que estiguessin supeditats a ordres militars. “El cas de les Balears il·lustra bastant bé la repressió sexuada en temps bèl·lics”⁹⁷.

---

⁹⁴GINARD, F. David “Entre el castigo y la redención. Las mujeres encarceladas en las Islas Baleares (1936-1943).” Univ de Salamanca. Stud. Hist. H. Cont 2011

⁹⁵Per una major especificitat d'aquest tema poden ser consultades les següents obres: GRANA Isabel, *Maria Mayol i el foment de la cultura de la Dona*. Documenta Balear, Palma 2004. PEÑARRUBIA, Isabel, *Moviment femení i sufragi a Mallorca (segle XX)*. Dones reconstruim la història, Institut Balear de la dona, 2008 Palma.

⁹⁶GINARD, F. David “centres de reclusió a la mallorca en guerra 1936-1939” Revista Randa núm 28 1989.

⁹⁷GINARD, F. 2011 p 5

L'empresonament va ser un dels mecanismes més recurrents utilitzats durant la guerra. No es pot afirmar que les dades donades per l'historiador siguin definitives, ja que ell mateix ho diu, però es podria dir que el 5% dels reclusos a Mallorca eren dones en el moment de l'inici del cop. Una vagada són traslladades al carrer sales es podria parlar de que una vintena de preses es trobava baix jurisdicció de guerra i les restants per ordre del governador civil. Així com anava evolucionant la guerra el nombre augmenta fàcilment al centenar de dones amb la peculiaritat que les seves entrades i sortides es succeïen amb suma rapidesa⁹⁸. Malgrat la gran diversitat de perfil que ha pogut traçar l'autor a partir de les memòries i els arxius del centre penitenciari, cal indicar que algunes preses de gran renom estigueren internes a Can sales. Entre elles la coneguda Aurora Picornell o Maria Vaquer Moll que fou pionera en l'estructuració del col·lectiu de dones del PSOE. Moltes d'aquestes referències han estat extretes de l'obra de Margalida Capellà. Però "junt a una minoria de preses amb certa rellevància política en els sindicats i partits d'esquerra, predominava abrusadorament a la presó de can sales un conjunt de dones pertanyents a les classes populars. Aquestes amb un escàs grau de consciència política i amb un nivell de implicació en les lluites socials nul⁹⁹. Inclús ha pogut veure el fet de que en els expedients judicials algunes entren com ostantges.

Poques de les preses governatives eren conegudes pel seu activisme abans del 1936. Eren majorment acusades de delictes de col·laboració secundària. Els anàlisis que fa l'historiador de les sentències pot servir per dictaminar que l'acusació més corrent era la d'haver divulgat rumors contraris al moviment. Es pot observar que aquest estudi específic del món penitenciari, que no només es focalitza la repressió intramurs sinó en el "perquè" del seu empresonament, pot ajudar a ampliar el coneixement de la repressió sexual.

El canvi i el moment en el que la vida a la presó de can sales és converteix en una tortura és en els primers anys de postguerra. Malgrat surt de l'esquema temporal que s'ha utilitzat fins ara és considera de gran importància el que es donarà a aquesta presó a partir de l'any 1939. A partir d'aquesta data "l'espectacular dimensió que va agafar la repressió contra les "roges" de l'Espanya republicana va portar a les autoritats franquistes a articular una potent xarxa de centres penals femenins"¹⁰⁰. Va ser en aquests moments que la presó de palma adquirí la condició de Presó Central. És a dir un dels contingutissims establiments penitenciaris reservats pel compliment de la condemnada. A l'estiu del 1940 segurament el nombre de preses es va quintuplicar. Així com la variació del perfil de les empresonades de les quals augmentà el nombre d'aquelles polititzades amb l'entrada de comunistes i socialistes. Cal aquí fer una petita menció a que Ginard gairebé no

---

⁹⁸GINARD, F. David 2011 p 7

⁹⁹GINARD, F. David Íbid p 10

¹⁰⁰GINARD, F. David Íbid p 13

anomena a dones del moviment anarquista. Emperò això podria obrir un debat el qual s'intentarà tractar en altres treballs.

Malgrat l'entrada de dones amb una major politització l'autor indica que en general encara tenia major pes el perfil de dona la qual havia tingut una col·laboració amb el bàndol republicà bastant secundària, moltes vegades al marge de la militància política o sindical. En general eren acusades de “simpatitzants o activa propagandística de la causa roja”. El fet de que la guerra, i conseqüentment el clima de postguerra, portés misèria a un gran nombre de famílies, va provocar que certs comportaments delictius augmentessin. Moltes dones foren empresonades en aquesta època per estraperlo, prostitució, parricidi o avortaments. Cal dir que aquestes majoritàriament són condemnes processades a dones, les quals tenint al membre del sexe masculí empresonat o mort havien de sustentar i mantindre a la família. Agafant unes responsabilitats de l'home i assumir rols que, tenint present la submissió social a la que es trobaven sotmeses per la seva condició de dona en un nou orde provocava en elles grans preocupacions.

Ginard en el seu estudi fa majoritàriament referència al món penitenciari dins els murs de la presó, no engloba el que és anomenat per Ricard Vinyes com “l'univers carcerari” és a dir tot allò que afectà tant dins com fora del penitenciari en torn als presos o preses. Segons Irene Abad afectà majoritàriament a les dones¹⁰¹. El que si tracta l'historiador és la vida quotidiana dins la presó i la importància que l'estament eclesiàstic tingué vinculat a la idea de la correcció d'aquesta dona transgressora del rol establert. Es veia la necessitat d'ajudar a “les dones caigudes a les que davant de tot era precís apartar de les forces i les influències procedents del seu entorn familiar¹⁰². A causa de no poder entra més detalladament en com era la vida dins aquesta presó només s'apunta que pot ser de gran valia per fer-se una idea consultat tant el treball abans esmentat de Tomasa Cuevas o els testimonis que fan referència a la presó dins els volums de Margalida Capellà. No tenen cap despreci i creen realment una imatge molt fosca del que era viure en aquesta presó. Dones que moriren de fam, perderen els seus fills o perderen el cap a causa de la pressió exercida sobre elles i la distància que les separava dels seus familiar que ja moltes provenien de la península. Cal esmentar que una de les grans diferències que es va donar entre les presons d'homes i dones fou l'ajuda que reberen de fora ja que mai un col·lectiu d'homes donaren suport a les preses i si a l'inversa.

Les dones eren vistes com un projecte clau per la recatolització d'Espanya, per això s'ordenà a partir de l'agost del 1938 que les presons femenines passarien a estar sota coordinació religiosa

---

¹⁰¹Per profunditzar sobre el tema veure: ABAD, B. Irene, 2004

¹⁰²GINARD, F. David. 2011 p.20

amb l'objectiu de dirigir la regeneració de les “roges”. La necessitat de la correcció i adoctrinament de la dona desviada. A Can sales arribaren les germanes de la caritat el febrer del 1940, generant un agut conflicte de mentalitats a causa de la força evangelitzadors de les guardianes i unes recluses amb una mínima o inexistent pràctica religiosa. Prest entrarien també a actuar dins la presó les Dones d'Acció Catòlica¹⁰³. Com un dels major exemples de repressió fent servir d'arma la catolicitat dins la presó de Can sales és el de Matilde Landa. L'autor ha treballat molt sobre la figura d'aquesta dirigent comunista que perdé la vida a la presó de Can sales.

L'autor podem dir que és un especialista en la persona de Matilde Landa a la qual cita i posa com exemple de cas repressiu a l'illa que ha quedat majorment a l'oblit. Aquesta dirigent comunista morí a la presó de dones el 26 de setembre de 1942. “És tal vegada un dels episodis de la terrible repressió desfermada a Mallorca durant la Guerra Civil i la primera postguerra que ha passat desapercebut a la nostra illa¹⁰⁴. Afirmar que juntament amb la coneguda Aurora Picornell, fou la principal víctimes femenina de la incivil guerra a Mallorca. En aquest sentit es pot veure que Ginard dóna gran importància a aquestes dones ja que tingueren un lloc reconegut dins el moviment obrer. Així doncs podríem dir que tracta el tema des d'una òptica de la història política, però a la vegada utilitza l'exemple de Landa com a mostra de la pressió eclesiàstica dins les presons de dones. Es pot veure de forma més amplia el que suposà Matilde durant la Guerra Civil en la lluita comunista, tant posteriorment en els presidis on va estar a través de l'obra del mateix autor *Matilde Landa de la institucion libre de enseñanza al primer franquisme*.

Per acabar només dir que l'estudi del món penitenciària femení pel que fa a l'illa està dins un gran buit bibliogràfic malgrat ser considerada una de les presons més dures de l'estat, tenir baix el seus sostres a grans dirigents polítiques i un altre gran nombre de dones que sofriren els tentacles repressius. Dones que no visqueren les mateixes experiències penitenciàries que els homes, moltes d'elles es trobaven privades de llibertat per qüestions familiars i no per ideals, que hagueren de viure l'experiència acompanyades dels seus fills i algunes d'elles hagueren de presenciar la seva mort. Dones que allunyades de les seves famílies que no tingueren pràcticament cap recolzament més que els de les seves companyes amb la creació de “comunes” per poder així sobreviure. Dones que no pogueren tenir accés pràcticament als treballs remunerats dins les presons i que la seva vida fou complement intramurs.

---

¹⁰³L'autor extreu informació de les activitat d'aquest col·lectiu a partir de la seva revista. Acció catòlica.

¹⁰⁴GINARD, F. David 1999 P 125.

5-Conclusions

L'estudi de la Guerra Civil Espanyola és un tema que pareix no caducar mai. Cridant l'atenció de grans historiadors que van refent les seves obres i ampliant els seus anàlisis amb una historiografia renovada. Actualment existeix la tendència que gira entorn la territorialitat amb un anàlisi de major localisme. Les obres de caire més general es poden anar nodrint d'aquestes per així poder realitzar un estudi més minuciós. D'aquesta manera ser capaços d'englobar unes característiques específiques de cada indret que va sofrir i viure la guerra.

Aquesta és una característica que pot aplicar-se a l'illa de Mallorca, on els estudis que tracten la repressió estan fent-se a partir d'una mirada més local. Intentant recuperar la història de cada poble, de cada persona que va sofrir els tentacles repressius que es van estendre per l'illa a partir del cop d'estat. Aquests autors, alguns historiadors altres no, intenten a partir dels estudis de fonts dels arxius municipals i locals plasmar el que es visqué a cada poble. Pot afirmar-se que tots fan un gran ús de la història oral, ampliant les dades de les fonts amb testimonis de persones que visqueren de primera mà la repressió o bé familiars que poden donar informació que no podrien ser identificada si s'examinessin només les fonts escrites. Aquestes fonts orals han de ser sempre tractades amb un anàlisi crític, emperò pot ser que sense elles l'historiador es quedés amb una història de caire més institucional.

L'estudi de la repressió en aquest territori, amb mirada més global, ha estat analitzada per l'historiador de referència Josep Massot i Muntaner, el qual podem veure que és utilitzat i consultat per cada un dels historiadors o periodistes que intenten refer la història de la repressió a l'illa. Aquest és l'autor que, malgrat no poder afirmar-ho de forma directa, té més reticències a utilitzar testimonis orals de primera mà. Malgrat no fer una crítica al seu ús pot veure's que a les seves obres no fa una utilització tan regular d'elles.

Malgrat tot, pot dir-se que les fonts utilitzades per gairebé la totalitat dels autors o autores consultats són molt similars. L'ús dels arxius municipals, militars o penitenciaris, fonts primàries o fonts orals. Tots els historiadors es nodreixen de les investigacions dels altres, segurament per aquest fet poden dir que avui en dia no existeix un debat intern sobre els successos dels tres anys de la guerra.

Per acabar, es veu la necessitat de remarcar el buit bibliogràfic que es troba a l'hora de voler realitzar un estat de les investigacions actuals sobre la repressió a la dona a l'illa. Aquest fet pot deure's a que la voluntat de visibilització de la dona en la història és un tema que sorgeix fa relativament pocs anys. Ens trobem que a l'illa l'únic autor amb un anàlisi històric que pretén examinar aquest àmbit és David Ginard. Realitzant grans treballs sobre personatges femenins destacats com Matilde Landa o sobre la presó de dones de Can Sales.

Emperò és considera que no és suficient, i es veu una necessitat d'anàlisi històric sobre com la Guerra Civil i la repressió afectà tant a aquelles dones polititzades com les de nul·la participació política. Cal remarcar que les obres que han volgut donar un espai a la història d'aquestes dones són recopilacions de testimonis orals. Són de gran utilitat per l'historiador que podrà utilitzar-ho com a font, emperò amb una manca d'anàlisi històric. Així doncs és considera necessari un major anàlisi de "gènere" per al tema repressiu a l'illa. Com diu Ginard "feminitzant la història estarem democratitzant-la".

6- Bibliografia

- ABAD, B. Irene *Las mujeres de Presos Republicanos*. Fundación primero de Mayo. 2004
- ALCALDE C. *La mujer en la guerra civil Española*. Cambio 16. Madrid
- ALENYÀ, M. *Vuit voluntàries de creu roja i un voluntari moren a Manacor l'estiu del 1936*. Leonard Munntaner. Palma 2011
- BERNANOS. G. *Les grands cimetièrees sous la lune*. Point. Paris 1938.
- BLANCO.R, J. Andres “La Historiografía de la Guerra Civil Española”. *Hispania Nova* nº7 2007
- CHAVES P. Julian “La Historiografía reciente sobre la Guerra Civil a umbrales del nuevo milenio”. *Anales de Historia Contemporánea*, 16. 2000
- CAPELLÀ, LL. *El Diccionari Vermell*. Moll, Mallorca 1989.
- CAVALLER, P. J *Menorca Liberada*, Cd Ciudadela, Ciutadella 1941. FERRARI, B. F *Mallorca contra los rojos. Fracaso de los desembarcos marxistas en la isla. (Diario de un combatiente)*. Amengual y Muntaner. Palma 1937.
- DI FEBO, Guiliana *Ritos de Guerra y victoria en la España Franquista*. PUV 2010.
- DURAN, P. Miquel *1936 en Mallorca (IV volumenes)*. Palma de Mallorca 1982.
- GARÍ, Bartomeu. *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil. Memòria d'una Coarció planificada*. Departament de ciències històriques i Teoria de les Arts. Universitat de les Illes Balears.2009
- *Desfilades de dia afusellaments de nit*. La guerra civil poble a poble. Documenta Balear. Inca (mallorca). 2007
- GINARD, F. David “centres de reclusió a la mallorca en guerra 1936-1939” *Revista Randa* núm 28 1989.
- *L'esquerra mallorquina i el franquisme* .Documenta Balear Palma 1994.
  - *Heriberto Quiñones y el movimiento comunista en España (1931-1942)*. Documenta Balear, Palma 2000.
  - *Matilde Landa. De la institución Libre de enseñanza a las prisiones franquistas*, Flor de Viento, Barcelona 2005.
  - “La repressió a les Illes Balears un anàlisi comparativa”. *La guerra civil als països Catalans*, Cord per Pelai Pagès Blanch. PUV. València 2007
  - “Historiografía i construcció de la memòria col·lectiva. El cas de la guerra civil a les Illes Balears. *Journal of catalan studies*. 2010
  - “La repressió a la dona durant la guerra civil a Balears” *Dona, guerra civil i franquisme*. DD.AA cord GINAR, F. Ed: Documenta Balears, Menjavent 89. Palma 2011.
  - “Entre el castigo y la redención. Las mujeres encarceladas en las Islas Baleares (1936-1943).” Univ de Salamanca. Stud. Hist. H. Cont 2011
- GRANA Isabel, *Maria Mayol i el foment de la cultura de la Dona*. Documenta Balear, Palma 2004.

HERNANDEZ, D. Fernando “Dones i presó sota el franquisme”. ART, l'espurna, 2010

LARRAZABAL, S. Ramón *Perdidas de la Guerra*. Planeta. Barcelona 1977

MASSOT i M. J. *Església i societat a la Mallorca del segle XX*, Ed Curial, Barcelona 1977. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1978.

- *El desembarcament de Bayo a Mallorca: agost-setembre de 1936*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1987.
- *J. Georges Bernanos i la Guerra Civil*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1989
- *El primer franquisme a Mallorca: Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1996
- MASSOT I MUNTANER. J. *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1997.
- MASSOT i M. J *Guerra civil i repressió a Mallorca*. Hora nova, Mallorca 2005

NASH, Mary, *Rojas. Las mujeres Republicanas en la Guerra Civil*. Taurus. Madrid 1999

PEÑARRUBIA, Isabel, *Moviment femení i sufragi a Mallorca (segle XX)*. Dones reconstruim la història, Institut Balear de la dona, 2008 Palma.

PÈREZ, M. *Cuatro meses de barbàrie. Mallorca bajo el terror fascista*. València 1937.

PRESTON, Paul. “La historiografía de la Guerra Civil española: de Franco a la democracia” a Granja, J.L de Miralles, R & Reig A. (eds) *Tuñon de Lara y la historiografía española*. Siglo XXI Madrid 1999.

- *El holocausto Español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y Después*. Debate. Barcelona 2011.

QUARTERO R. “Política feixista a les Balears” Recerques XII. Extret de GINARD, F. 2010

REIG, Alberto. *La cruzada de 1936. Mito y Memoria*, Alianza Editorial, Madrid 2006

ROMEU, F. *El silencio roto mujeres contra el franquismo*. El viejo topo 2002.

SHALEKAMP, J.A *Mallorca any 1936. D'una illa hom no en pot fugir*, Premsa Universitària. Palma 1981

SCOTT, W. Joan. *Gènere e historia*. Fondo de cultura econòmica. Universidad Autonoma de la Ciudad de México. 2008

SOLÉ, Queralt “ La violencia de los sublevados respecto a la mujer durante la Guerra Civil : asesinadas y ejecutadas.”. Grup de recerca i anàlisis del món actual. 2009

TAVERA, SUSANA. *Derrota exili i memòria.* ” *Dona, guerra civil i franquisme*. DD.AA cord GINAR, F. Ed: Documenta Balears, Menjavent 89. Palma 2011.

TUGORES A. *Manacor la guerra Casa*. A la Guerra civil a Mallorca poble a poble. Documenta Balears. Inca 2006

VILANOVA, Mercedes i FERNANDEZ Mercedes, *Dones del 36*. Col.lecció de testimonis orals que avui

en dia es troba a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

VINYES, R, Ricard *Irredentas: Las preses polítiques y sus hijos en las carceles franquistas*. Temas de hoy 2002